

www.turkishstudies.net/economy

Turkish Studies - Economics, Finance, Politics

eISSN: 2667-5625

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

“CHP’nin Kennedy’si”nden Farklı Bir Dış Politika Görüntüsü: Deniz Baykal

A Different Foreign Policy Image from “CHP’s Kennedy”: Deniz Baykal

Fazlıcan Altuntaş* - Ali Faik Demir**

Abstract: Turkish foreign policy, which the CHP tried to direct at the governmental level during the single-party government periods, progressed in a certain continuity through the Kemalist doctrine and developed within the Cold War conditions after Atatürk's death. The CHP handed over power to the Democratic Party after the latter won the 1950 elections. The CHP, which slowly began to change its political orientation in the process, offered a more inclusive political experience as a result of the coups of 1960 and 1980. Subsequently, the CHP was closed down by the 1980 coup d'état and re-established in 1992. This study analyses the extent to which the re-established CHP differs from the old CHP in terms of the impact of the change in the party leader. The main questions of the study are how Deniz Baykal's leadership in the post-1992 CHP has affected Turkish foreign policy and how it has changed the CHP's perception of foreign policy. The article aims to determine how the post-1992 CHP's involvement in Turkish foreign policy has changed under the influence of the change in party ideology, the struggle for existence due to coalition processes and periodic developments in international politics. The study is handled with a methodological framework based on interpretation and understanding with a question-oriented research method. In terms of the leader factor, Deniz Baykal was the most prominent leader of the CHP during the periods in question. Deniz Baykal's 50 years of political life and his leadership of CHP is the main reason for analysing him as a leader. In addition, it has been determined through the literature review that Deniz Baykal, although he has a very popular image in domestic politics, has not been brought to the forefront in the existing studies on foreign policy and his statist identity. The Kennedy analogy is a description of Baykal by Cemal Süreya, one of the famous poets of the period, and this study emphasises the effect of Baykal's dishevelled hair on his characteristic. In this study, it is argued that Baykal provides a framework that develops flexible and consensus-based politics within the party while justifying the change in the CHP's foreign policy convergence. Therefore, the article concludes that Deniz Baykal has left an impact on the CHP's foreign policy perceptions that could lead to a change in the CHP's foreign policy perceptions today. Re-reading Baykal's foreign affairs ministerial periods gives a clearer picture of the change in Baykal's foreign policy decisions within the struggle for existence in the CHP coalitions and deepens the understanding of the CHP's domestic political reflections and foreign policy orientations during the coalition

* Sorumlu Yazar: Arş. Gör., İstanbul Kent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (İngilizce) Bölümü

Corresponding Author: RA., İstanbul Kent University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Political Science and Public Administration (English)

ORCID 0009-0002-6267-0491

fazlicanaltuntas@hotmail.com

** Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Assoc. Prof. Dr., Galatasaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations

ORCID 0000-0002-8562-9080

fdemir@gsu.edu.tr

Cite as/ Atf: Altuntaş, F. & Demir, A.F. (2025). “CHP’nin Kennedy’si”nden farklı bir dış politika görüntüsü: Deniz Baykal. *Turkish Studies - Economy*, 20(2), 1059-1080. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.80138>

Received/Geliş: 01 January/Ocak 2025

Accepted/Kabul: 26 June/Haziran 2025

Published/Yayın: 30 June/Haziran 2025

periods in 1995. In the article, Baykal's ministerial terms (Minister of Finance, Minister of Energy and Natural Resources, Minister of Foreign Affairs and Deputy Prime Minister) are analysed mainly through primary sources from that period. In particular, the performance of the election government during his four-month term as foreign affairs minister is analysed through government programmes, official newspaper data and historical news of the period, Baykal's discourses and Baykal's impact on Turkish foreign policy output. The research attempts to understand how Baykal's leadership influenced Turkish foreign policy by analysing the change processes in the perception of foreign policy under Baykal's leadership in the CHP period, which was re-established in the 1990s.

Structured Abstract: The Republican People's Party (CHP) is the founding party of Turkey. Its first four leaders were Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Bülent Ecevit and Deniz Baykal. Mustafa Kemal Atatürk defined Turkish foreign policy with the principle of "*Peace at Home, Peace in the World*" in constructing Turkey's founding values. He tried to sustain the country under war conditions by involving regional pacts. İsmet İnönü, one of the most critical figures next to Mustafa Kemal, tried to determine foreign policy by keeping Turkey away from World War II during the Cold War. During this period of balancing policy, Turkey joined NATO in 1952 and became closer to the United States due to concerns about the Russian threat. Although there were many initiatives, the CHP, as a single party, constituted the primary orientation of Turkish foreign policy until 1950. In the 1950s, the CHP lost the elections and handed power to the Democratic Party (DP). After the electoral loss, a gradual transformation occurred within the CHP. Turkey experienced two military coups in 1960 and 1980 and two new constitutions. After the 1960 military coup, new ideologies were added to Turkish politics, such as Marxist, liberal, democratic, conservative, and Islamic-based. However, CHP was challenged to rule as the sole ideology. With the widespread understanding that founding values descend from the top down, the CHP, which wanted to gain the support of the majority of the people, transformed with each military coup in 1960 and 1980. After each transformation, it tried to become more inclusive. After 1960, under the government of Bülent Ecevit, the CHP, with the idea of "*Left of Middle*," consolidated the state-based view on the left ideology and became democratic and supportive of the free market in return for social benefits. Under the CHP government, foreign policy was determined along the lines of Atatürk and, in wartime, on the axis of Westernism as a reflex to the Cold War.

Atatürk and İnönü determined government policies under the single-party leadership in wartime conditions. However, Bülent Ecevit was able to lead the CHP in the 1960 military coup when he had to soften the atmosphere in response to the coup order. Ecevit tried to act inclusively towards the people, but it was unsuccessful. The biggest reason for this was that it was challenging to teach the public about social democracy, which was disseminated from Europe. Although Ecevit adopted the democratic left ideology after the 1960 coup, he could not wholly change the CHP's elitist and Westernist line because this ideology had an eclectic structure compared to European-based ideology.

Westernization has been the preferred policy of Turkish foreign policy for a long time. The consistent CHP stance on Western rapprochement led to a different line with Baykal. After Baykal, the CHP's reflexive stance against the West was reflected in foreign policy despite the West. Baykal's revealing of the areas where Turkey was in a position to give democracy lessons at the point of EU accession and his signaling that Turkey could produce policies according to the multipolar world order when he was a minister are among the critical changes in this process. Deniz Baykal's Machiavellian personality led him to try to overthrow those with similar ideological views in domestic politics, such as Bülent Ecevit in the 1960s and Erdal İnönü in the 1990s. He became foreign minister at the end of this period, forcing the CHP orientation on his leadership to compromise with the opposition. During his ministerial duties, Deniz Baykal affected Turkey's foreign policy direction change in the coalition governments between 1970 and 1996. This study discusses Baykal's political, ideological, and personal identity to reveal the identity convergences in Baykal's foreign policy perceptions. These periods are 1974 as Minister of Finance, 1978 as Minister of Energy and Natural Resources, 1995-1996 as Minister of Foreign Affairs and Deputy Prime Minister. However, the study mainly discusses the developments during Deniz Baykal's tenure as Minister of Foreign Affairs and Deputy Prime Minister in 1995-1996 about 4 months and analyzes the impact of Baykal's role on Turkish foreign policy behavior. He faced to deal with regional problems, the balance between the US and Russia, the İmia (Kardak) Crisis, terrorism problems, and the Bosnian War. Moreover, this period occurred after Baykal adopted an oppositional identity among the parties where he had risen. Therefore, he fell into a situation that could have had a more inclusive impact on foreign policy output. His ability to calm the opposition was successful despite the tension in the

coalition he formed due to his alliance with Tansu Çiller. Considering this effect, the study aims to highlight the aspects of the leader-foreign policy relationship that have significantly contributed to how governments determine foreign policy.

Baykal mainly influences the structure of the CHP. He has a middle-class family. His father is a lawyer. He tries to scythe the elitist and bureaucratic sides of the CHP. Before his political life, he was an academic. He has a critical identity and can debate fiercely with his persuasion skills. His conciliatory talents may increase the areas where the CHP can act in common with the opposition sides. Therefore, his flexible personality in the areas where coalition governments determined Turkey's foreign policy has created a change within the CHP over time. Baykal broke the aspects of rigid people within the CHP because he tended to build his group within the party. So, the CHP's share of partnership with the opposition has increased even more. The study reveals that Baykal caused significant changes in CHP in foreign policy and at the party level. Baykal also lived from 1938 to 2023 and was in politics for nearly 50 years. He gained many experiences in politics. Consequently, Baykal's attitude in Cyprus, his crisis management skills, his Machiavellian ambition, his flexibility, and compromise-based manner, his academic and critical identity, and his position to put Turkish identity as a determinant in foreign policy have enabled his tendencies to find a different way to influence the CHP foreign policy line.

Keywords: International Relations, Foreign Policy, Deniz Baykal, CHP, Identity, Leadership

Öz: Tek parti hükümet dönemlerinde CHP'nin hükümet düzeyinde yönlendirmeye çalıştığı Türk dış politikası, Kemalist doktrin üzerinden belirli bir süreklilik içerisinde ilerlemiş, Atatürk'ün ölümünden sonra Soğuk Savaş koşulları içerisinde gelişmiştir. CHP, Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerini kazanmasından sonra iktidarını ona devretmiştir. Süreç itibarıyla politik yönelimini yavaşça değiştirmeye başlayan CHP, 60 ve 80 darbeleri sonucu daha kapsayıcı bir tonda siyaset deneyimi sunmuştur. Ardından CHP, 1980 darbesiyle kapatılmış ve 1992'de yeniden kurulmuştur. Bu çalışma, yeniden kurulan CHP'nin eski CHP'den ne ölçüde farklılıklara sahip olduğunu parti lideri değişiminin etkisi bakımından inceler. Araştırmanın ana soruları, 1992 sonrası kurulan CHP'de Deniz Baykal'ın liderliğinin Türk dış politikasına etkisinin nasıl olduğu ve CHP'nin dış politika algılayışını nasıl değiştirdiğidir. Makale, 1992 sonrası CHP'nin Türk dış politikasına dahil olduğu çizgide; parti ideolojisinin değişimi, koalisyon süreçlerinden kaynaklı varlık mücadelesi ve uluslararası politikadaki periyodik gelişmelerin etkisiyle partinin nasıl değişime uğradığını tespit etmeyi amaçlar. Soru odaklı araştırma yöntemi ile yorumlayıcı ve anlamaya dayalı bir metodolojik çerçeve ile çalışma ele alınır. Lider faktöründe CHP üzerinde söz konusu dönemlerde en fazla ortaya çıkan öncü isim Deniz Baykal olmuştur. Deniz Baykal'ın 50 yıllık siyasi hayatı ve CHP liderliği lider olarak analiz edilmesinin temel sebebidir. Ayrıca Deniz Baykal'ın iç siyasette oldukça popüler bir görüntüye sahip olmasına rağmen dış politikada ve devletçi kimliğinde yapılan mevcut çalışmalarda çok fazla ön plana alınmadığı literatür taramasıyla saptanmıştır. Kennedy benzetmesi dönemin ünlü şairlerinden Cemal Süreya'nın Baykal'a yönelik teşbihidir ve bu çalışmada Baykal'ın saçlarının dağınık olmasından hareketle karakteristiğine olan etkisine vurgu yapılır. Bu çalışmada Baykal'ın CHP'nin dış politika yakınsamalarının değişimini temellendirirken parti içerisindeki esnek ve uzlaşmaya dayalı siyaseti geliştiren bir çerçeve sunduğu iddia edilmektedir. Dolayısıyla makalede Deniz Baykal'ın CHP'nin dış politik algılamalarında günümüz esnasında CHP'ye değişim yaratabilecek etkiler bıraktığına ulaşılmıştır. Baykal'ı dış işleri bakanlığı dönemleri içerisinde yeniden okumak, Baykal'ın CHP koalisyonlarındaki varlık mücadelesi içerisinde dış politikaya yönelik kararlarındaki değişimine daha belirgin bir görüntü vererek 1995 yılındaki koalisyon dönemlerinde CHP'nin iç siyasi yansımalarını ve dış politika yönelimlerini kavramayı derinleştirir. Makalede, Baykal'ın bakanlık yaptığı dönemler; (Maliye Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı) ağırlıklı olarak o döneme ait birincil kaynaklarla incelenir. Özellikle dört aylık dış işleri bakanlığı dönemindeki seçim hükümeti performansı; hükümet programları, resmî gazete verileri ve döneme ait tarihsel haberler, Baykal'ın söylemleri ile ağırlıklı olarak ele alınıp Baykal'ın Türk dış politika çıktısına verdiği etki analiz edilmektedir. Araştırma, 1990'larda yeniden kurulan CHP dönemi dış politika algısının Baykal'ın liderliğindeki değişim süreçlerini inceleyerek Baykal'ın liderliğinin Türk dış politikasına nasıl etkide bulunduğunu anlamaya çalışır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Dış Politika, Deniz Baykal, CHP, Kimlik, Liderlik

Giriş

Demokratik devletlerde belirli bir sürekliliği olan iktidar partisi içerisindeki liderler, yeniden o partinin veya grubun sözcüsü haline uzun çabalar sonucunda geldiğinde o partilerin yeni hükümetinde devletin dış politika çıktılarını belirgin bir sapma ile değiştirebilirler. Churchill, Netanyahu, Demirel, De Gaulle, Putin gibi liderler bu şekilde yeniden iktidara gelen liderler arasındadır. Öte yandan her ne kadar hükümetler dış politika uygulayıcısı konumunda olsa da bazı liderler hükümeti oluşturan partilerin içerisinde çıkararak hükümetin yapısına göre şekil alırken aynı zamanda iktidar üzerinden hükümeti ve partiyi şekillendirebilecek adımlar atabilir. Muhalefetten iktidara kadar yönetim organındaki ilişkilerle karar mekanizmalarını etkileme yetkinlikleriyle öne çıkan liderler, bu gelişmeleri sistemden gelen baskılara göre uyarlayabilirse dış politika çıktılarındaki zaruri değişimlerin en büyük sağlayıcılarından birisi hale gelir. Bu aşamanın bir alt düzeyinde bazı liderler ise sürekliliği ve kuruculuğu olan bir hükümet ortağının istikrarlı duruşundan yararlanarak dış politikaya etki edebilecek imkânlarla erişebilir. Devletin kendi potansiyeliyle birlikte bu liderler dış politika sorunlarının geneline daha görünür bir fener yakabilirler. CHP için bu feneri yakan tam olarak doksanların Deniz Baykal'ı olmuştur. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği dağıldığı zaman Türkiye'de dış politika anlayışı yavaşça değişime uğramaya başlamıştır. Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin aktif olduğu bu dönemde, geçmişte 1946 yılına kadar 23 yıl tek parti olarak iktidarda kalan CHP, 80 darbesi sonrasında 1992 yılında yeniden kurulmuş ve yeni bir söylem geliştirmeye başlamıştır. Bu söylemin en büyük şekillendiricilerinden birisi olan Deniz Baykal, CHP lideri olarak öne çıkmış ve diğer sol partiler arasındaki mücadelelerden hareketle kendisine mevzi bulmaya çalışmıştır. Türkiye'de bu dönemlerin doğrudan *dış politika analizini (foreign policy analysis)*¹

yapmak, farklı analiz düzeyindeki değişimleri ayrı ayrı gözlemleyerek lider-dış politika ilişkisini kavramaktan geçer. Dış politikada analiz düzeyi yirminci yüzyılın ortalarında Kenneth Waltz'ın *Man the State and War* kitabındaki üç ayrı düzeyle ayrılarak görünür hale getirilmeye başlanmıştır. Bireysel, ulusal ve sistem analizleri olarak yapılan ayırmda dış politika değerlendirmesi, uluslararası sistemin okunmasından ayrı olarak temelde devlet ve birey düzeyinde bırakılan bir değerlendirme alanı haline gelmiştir. (Waltz, 1959) Bununla birlikte kavramı belirginleştirmek adına sistem ve ulusal devlet düzeylerinde analiz düzeyi kavramına daha çok Singer değinmiş ve dış politikayı belirlerken karar alıcı mekanizması içerisinde devlet düzeyinin önemine vurgu yapmıştır. (Singer, 1961, s. 84) Bu çalışmada bu kapsamda bireysel düzeyde 1992 sonrası CHP lideri Deniz Baykal'ın Türk dış politikasına kattıkları söylemsel açıdan, kişisel kimliği düzeyinde, parti düzeyinde, hükümet düzeyinde ve sistemik düzeyde yaşanan gelişmelerle analiz edilerek nasıl bir değişim süreci yaşandığı saptanarak geleceğe dönük öngörüler geliştirilmeye çalışılır.

1. Deniz Baykal'ın Kişisel Kimliğinin Dış Politika Kararları İçin Gelişimi

Devlet düzeylerinde dış politika etkisini gözlemlerken bir karar alıcı mekanizmasının parçası olarak Baykal'ın liderliğinin etkisini gözlemlemek ayrıca bireysel düzeye inmeyi de gerektirir. Bunun en giriş düzeyi Baykal'ın kişisel kimliğine dair iç görüler geliştirmektir. İç siyasetteki popüler görüntüsünün aksine Baykal'ın bir lider olarak Maliye Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ve Dış İşleri Bakanı gibi farklı görevleri Baykal'ın devletçi kimliğini ön plana çıkarmıştır. Bu noktada, sağ, sol ve İslamcı tandanslı partilerin arasında kendisine yer edinmeye çalışırken devletçi kimliğiyle CHP'ye yeniden yön verme çabası içerisinde giren Baykal'ın CHP üzerinden Türkiye'de oluşacak bu yeni dış politika çizgisinde oynayacağı rol, CHP yönelimli dış politikanın değişim çizgisine de önemli etkilerde bulunmuştur. Eski CHP'nin karar alıcı mekanizmaları daha bürokratik, elitist ve

¹ **Dış Politika Analizi:** Uluslararası ilişkilerden ayrı olarak aktöre, hükümet liderlerine, sosyal gruplara veya bürokrasi kişiliğine yoğunlaşarak devletlerin dış politika kararlarının ve çıktılarının uluslararası sistemin etkisine bağlı veya bağlı olmayan değişkenlerle ele alan bir inceleme alanıdır. (Jean Frédéric Morin ve Jonathan Paquin, *Foreign Policy Analysis*, Palgrave Macmillan, Springer Nature, 2018, s.8.)

ilkesel yaklaşırken Baykal’ın döneminde 1992’de yeniden kurulan CHP, önceki dönemlere nazaran oluşan katı ideolojinin tıraşlanmasıyla daha esnek bir yapıya büründürülmüştür. Bu çerçevede CHP’nin dış politikaya yönelik görüşlerinin de zaman içerisinde daha pragmatik bir çerçevede ele alınabileceği süreklilikler üretecek zemin içerisine doğru bir değişim yaşanmıştır. Bu çalışmada söz konusu değişimlerin nasıl olduğunu Baykal’ın kişisel kimliği ve liderliği üzerinden yaşanan süreçlerle ele alacağız.

İlk bölümde Baykal’ın kişisel kimliği ve siyasi ideolojisi tanımlanacak, ikinci bölümde Baykal’ın devletçi kimliği ve dış politikadaki düşünceleri ile oynadığı roller, kendi dış işleri bakanlığı olan dönem analiz edilerek ortaya konacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Baykal üzerinden CHP’nin dış politika çizgisinde bir değişim olup olmadığı tartışılmaktadır. Baykal üzerinden bu çizgiyi okumak, lider ve dış politika çıktı ilişkisini incelerken özellikle önem arz eder. CHP’nin uzun süreli iktidarında bir kuruluş partisi olarak belirli süreklilikleri ve takip ettiği dış politika çizgisi varken uluslararası sistemik değişimlere göre hükümet düzeyinde karar alma biçimleri de değişime uğramaktadır. Aynı dönemlerde bakanlık görevinin olması ve bir dış politika değişiminin doğrudan müdahalecisi olması, Baykal’a bu değişimde belirleyici bir rolü kazandırmaktadır. Lider olarak Baykal’ın dış politikaya olan etkisini incelerken devlet davranışını doğrudan şekillendirmek veya uluslararası sisteme çok net bir etki bırakmaktan ziyade hükümet düzeyinde seçenek ve kararların değişiminde belirgin bir etkileşim olduğunu fark etmek daha önemli olacaktır.. (Güleç, 2018, s. 81-82)

Baykal’ın kişisel kimliğinin analiz edilmesi, diğer CHP liderlerinden ayırıcı özelliklerini kavrarken önemli bir içgörü geliştirir. Fiziksel, psikolojik, çevresel ve ailevi etkenler, bir liderin yapısal kararlarını belirlerken önemli parametrelerdir. Söz gelimi, başlıktaki Kennedy benzetmesi saç uzunluğu ile bağdaştırılabilir. Bu teşbihi ilk olarak Türk şair Cemal Süreya, Deniz Baykal için kullandı. Saçının dağınık olması; eylemlerinin daha öngörülemez olabilmesi, esnek ve cesur olmasına yol açıyor, tıpkı ABD Başkanı Trump gibi insanlara karşı olan yaklaşımlarında daha etkileyici bir görünüm vermesine de neden olabilecek bir söylem kapasitesi taşıyordu. Dolayısıyla Baykal’ın ilk olarak kararlarını şekillendiren yapısal bazı gelişmelere değinilerek karar alma biçimlerini oluşturan sebeplere bakılacaktır. Bu noktada Baykal’ın birey düzeyinde özgeçmişini kavrarken, politik olarak kurulan resmi ve gayri resmi bağlarla, hükümet ilişkileriyle ve özel işlerle alınan siyasi kararlar arasında bile bağlantı kurulabilmektedir. Nitekim Deniz Baykal, çok uzun politik sürekliliği olan bir misal teşkil ettiği için daha detaylı analize ihtiyaç duyar.

1.1 Dış Politika Kararlarına Evrilen Süreçte Baykal’ın Kişisel Kimliği

1938-2023... Mustafa Kemal Atatürk’ün ölüm tarihiyle doğup cumhuriyetin yüzüncü yılında vefat edene kadar süren uzun bir politik serüvenden oluşmuştur Deniz Baykal’ın hayatı. Kendisi; Atatürk, İnönü ve Ecevit’ten sonra CHP’nin dördüncü lideri olarak kabul edilmiştir. Liderliğinin Türk dış politika yansımalarına etkisini ele almak özellikle 1960’lı yıllarda başlayan siyasi mücadelesinden 1990’lu yılların analizine tekabül eder. Nitekim bu dönemlerde Maliye Bakanı (1974), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı (1978), Dış İşleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı (1995) görevlerini ayrı koalisyon hükümetleri dönemlerinde icra eden Deniz Baykal, seleflerinin ve önceki hükümetlerin tecrübesine de hâkim olarak Türkiye’nin kuruluş partisi üzerinde dış politikaya etki edebilecek bir konuma ve bilgi birikimine sahipti. Söz konusu 90’lı yıllar, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra uluslararası ilişkilerde giderek inşacı çalışmaların yaygınlaşmasıyla kimliksel ve ideolojik tartışmaların yoğun bir şekilde bulunduğu bir tarihsel süreci barındırıyordu. (Wendt, 1999) Ayrıca bu dönem, Türkiye’de uluslararası politikadaki gelişmelerin etkisiyle sol siyasetin üzerinde gerilimli ve yeni varyantların ortaya çıkardığı hadiselerin yaşandığı, iç siyasette ise koalisyon hükümetlerinin liberal, İslamcı ve yeni sol tandanslı partilerin ağırlıklı olarak Türkiye’de sultayı elinde bulundurduğu çalkantılı bir politik evreyi oluşturuyordu.

Aynı döneme göre kişisel olarak liberal, siyasi olarak ise sosyal demokrat kimliğine sahip olan Baykal, CHP'nin Atatürkçü, devletçi, bürokratik ve merkezîyetçi kimliğinin yanında modern ve dış politikada güç dengelerini önemseyerek hareket eden bir düşünceye sahipti. Bu görüşe sahip olmasındaki saiklerin başında hükümet ile meclis dahilindeki uzun mesaisi ve akademik kimliğe sahip olması zikredilebilir. CHP'nin başına geçmeden evvel hem DP hem de CHP'ye muhalif hareket eden Deniz Baykal, akademik anlamda da eleştirel bir kişiliğe sahipti. Profesör olmasına ramak kala akademiden istifa ettikten sonra CHP'den Antalya milletvekilliği yapmış, politikayı profesyonel bir meşgulliyet olarak gören bir insan olarak popülist bir çizgide ilerlemiş, elitizm ve bürokratizme karşı durmuştu. Daha sonra Ecevit'in davetiyle onun beyin takımına dahil olmuştu. Cemal Süreya'nın deyişle saçlarının altına düşüşünden bir "*Halk Cumhuriyeti Kennedy'si*" imajı vardı. (Süreya, 1992, s. 13-14) Bu benzetme; giriş bölümünde Baykal'ın diğer liderler üzerine daha fazla halkın ağırlıklı tabanından gelmesiyle biçimleniyordu. Baykal öncesinde Ecevit, CHP lideri olarak finansal açıdan daha iyi aile imkânlarına sahipti. Ondan farklı olarak Baykal, köylü toplumuna daha yakın bir görüntü veriyordu. Çocukluğunda kanalizasyonda bile çalışmış Deniz Baykal, köylülerle sol görüş tabanında daha yakın bir iletişim geliştirebiliyor, saçı uzun olmasıyla daha esnek, iletişiminde daha etkileyici ve yiğit bir görüntü bırakabiliyordu. Bu aynı zamanda kararlarındaki belirsizliğin de fiziksel karşılığı olabilirdi.

ABD'de okuması, hem demokrat hem de liberal oluşu, CHP'nin vasiyetini kucaklarken parti içerisinde *hizipleşmesi*², keskin ve net tavırları ile Vivaldi dinlerken daha modern ve Batıcı bir çizgiye evrilmesindeki gülümsemeyen yüz mimikleri, Baykal'ın kimliğini çelişkilerin adamı olarak ortaya koymaktaydı. Baykal'ın hem ilerlemeyi savunurken peşinde olduğuna yer yer yabancılaştığı ve bu ilerlemeyi benimsemeyen bir tavır olduğu görüldüğünde çizgisinin tam olarak neresi olacağını kestirmek zordu. Bu duruş adeta CHP'nin mirasına sahip çıkarken aynı zamanda CHP'den çıkan bir değişimin temsilcisi olacağını da habercisiydi. Söz konusu değişimi gözlemlemek için Deniz Baykal keskin bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim CHP'nin ağırlıklı olarak çoğu dönemini günümüze kadar partinin içinde canlı örneği olarak Türkiye siyasetinde deneyimleme imkânı bulmuştur.

Öte yandan genellikle Deniz Baykal, dış politikadan ziyade iç politikadaki adımlarıyla ön plana çıkmıştır. 1960'larda Ecevit'in ekibine yazdığı CHP'nin kaybına yönelik raporuyla akademik hayatından siyasi hayata geçiş yapan Baykal, CHP'nin iktidar olmasına ve CHP'yi yönetmeye yönelik eğilimlerini sıklıkla sürdürmüştür. 1974'te MSP-CHP koalisyonu döneminde Maliye Bakanı olarak görev yapmış, Kıbrıs harekâtı sonucu Ecevit'in başarısıyla CHP'yi tek başına iktidara geçirmek için Ecevit'i zorlamıştı. Hükümet devrilmese de Ecevit, Baykal'ı genel sekreterliğe yükseltmiş, bununla birlikte Deniz Baykal parti içi hizipleşme adımlarını istikrarlı bir şekilde sürdürerek Ecevit'i birkaç kez iktidardan düşürmeye çalışsa da bu konuda başarılı olamamıştır. Hatta 1978-1979 dönemlerinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olan Baykal'ın, Ecevit ile kontak halinde olmadan petrol rafineri firması ATAS'ı millileştirmeye çalıştığı iddia edilmiş ve aldığı kararlarda devletçi bir tutum sergilemişti. (Aydın, 2014, s. 290-291)

1980 darbesinden sonra siyasi yasaklılar arasına giren Baykal, Zincirbozan Askeri tesislerinde ordu misafirhanesinde gözetim altına alınmış ve oradaki kampta sabah sporlarını sürdürerek kendisine taraftarları ve muhaliflerinin olduğu bir alanda okuma ortamı oluşturmuştu. Entelektüel birikimini korumayı ve siyasi ilişkilerini geliştirmeyi esaret dönemlerinde de sürdüren Baykal, burada ayrıca siyasi yasaklılar arasında Süleyman Demirel ile bir dostluk geliştirmiştir. (Pirim, 1999, s. 48-49) Siyasi yasağı kalkınca CHP kapatılmış, yerine kurulan SODEP ve HP

² **Hizipleşmek:** Bu kavram Deniz Baykal için uzun zaman boyunca kullanılmıştır. Hizipleşmek, "*siyasal parti içerisinde belirli bir grup üzerinden bloklaşarak o grup üzerinden güç yaratma girişimi için parti üyeleriyle oy çokluğu sağlamak amaçlı kümelenmek*" anlamında kullanılmaktadır. Bu kavram yaygın olarak Ali Topuz ve Deniz Baykal'ın CHP içerisinde Ecevit döneminde ayrı bloklar halinde parti içerisinde gruplaştığı dönemlerde kullanılmıştır. (bkz: Pirim Oktay, 1999, Günahıyla Sevabıyla Deniz Baykal, Boyut Matbaacılık, s.34.)

birleşimi olan SHP’ye dahil olarak 1987’de Antalya milletvekili olmuş, bu kez de Ecevit’ten sonra üç defa SHP lideri Erdal İnönü’yü devirmek üzere karşısına gelse de başarısız olmuştu. 1992’de CHP yeniden faaliyete geçince orada genel başkan oldu ve tüm sol hareketleri birleştirmeye çalıştı. 1995 yılında bunu başarınca o yıl Tansu Çiller’in Doğru Yol Partisi (DYP)-Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olarak kurduğu koalisyon hükümetinde Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanlığı vazifelerinde bulundu.

1.2. Deniz Baykal’ın Siyasi İdeolojisi ve Yeni CHP

Özellikle 60’lı yıllarda başlayan ve 2023’e kadar süren yaklaşık 50 yılı aşkın bir politik serüveni kapsadığı için Deniz Baykal’ın siyasi ideolojisini belirlemek kendi reel politik duruşuna göre çok kolay değildir. Buna nazaran söz konusu başlık altında Baykal’ın dış politikada aktif rol oynayabildiği döneme denk gelmesi hasebiyle 90’lı yıllardaki ideolojisini kavrayabilmek bir karar alıcı olarak dış politikaya etki edebilecek düşünce yapısını algılayabilmek açısından önemlidir. Uluslararası politikada değişen siyasi ideolojik atmosferin çeşitliliği, Türkiye siyasetinde dönemler boyunca sağdan sola uzanarak mozaik haline gelen farklı fikri salınımlar, CHP’nin devletçi, Kemalist ve zamanla değişen ideolojik eğilimleri ile Türk solunun 60’lardan itibaren gelişen periyodik sekansları, Deniz Baykal’ın siyasi ideolojisinin belirlenmesinde inşacı bir rol üstlenmiştir.

Parti düzeyinde etkileşimi bakımından Baykal’ın üzerinde etkili olan temel ideolojiler, Türkiye’de CHP temelinde ve “SOL” düşünce ekseninde oluşmuştur. Bu eksen, din ve muhafazakâr temanın sağ ekseninde toplanması algılanmasıyla genel olarak bir ayırım yapılmasına olanak tanımıştır. 60’lardan sonra ortaya çıkan sol kanat partilerin varlığında Ecevit’in başlattığı “Orta’nın Solu” ideolojisi ve aynı ideolojinin devamında Baykal’ın devam ettirdiği “Yeni Sol” ve “Anadolu Solu” gibi benzer vasıflandırmalara kadar CHP’nin devletçi ve kurucu ideolojiyi sürdürmeyi planlayan devrimci bir parti olduğu görülmektedir. (Baykal ve Cem, 1992, s. 47)

Kurucu parti olarak görülmesine rağmen bir ülkede siyasal kültür, türdeş bir nitelik taşıyorsa siyasi partiler bu kültürü pekiştirmeye çalışmakta olduğu için söz konusu partinin farklı bir eğilim göstermemesi normal karşılanabilmektedir. (Özbudun, 1974, s. 108) Dolayısıyla CHP’nin 90’lardaki ideolojik tandansını net bir şekilde belirlemek güç olsa da Türkiye’de dönemsel farklılıklarla birleşen bir Kemalist ideolojinin rehberliğini üstlendiğini söyleyebilmek mümkündür. Dönemsel Kemalist tartışmalar içinde Kemalizm’in korporatist bir iddiası da vardır. Bu iddia kendi içinde sınıfsız, imtiyazsız ve halkçı bir Kemalist söylemi barındırmaktadır. (Köker, 1990, s. 121) Doğrudan Batı devletlerinin konumunda olmayı nihai hedef görmeyen bir anlayış içerisindeki bu yeni halkçı Kemalizm biçimi, Baykal’ın da benimsediği bir çizgi olarak sol serüveninde süregelmiştir. Ayrıca dış politikada Kemalist öğretilerde Batıcılık düşüncesi devamlılık teşkil etmesine rağmen doksanlı yıllar döneminin Türkiye sol ekseninde, sorgusuz sualsiz var olan bir tema olmamıştır. Bununla beraber bu durum yeni Türk dış politikasındaki hükümet kararlarının değişiminin habercisi olmuştur. (Baykal ve Cem, 1992, s. 95) Dolayısıyla doktrinel olarak içinde bulunduğu dönemde kurtuluşu öz kimlikte ve ulusal bilinçte gören Baykal’ın, ihtiyatlı bir şekilde yeni dış politikaya yaklaşırken Mustafa Kemal Atatürk çizgisinden kopmadığını iddia etmesiyle birlikte (Şaylıman, 2002, s. 39) tarihsel bir örneklem olarak Türkiye’nin oluşumu esnasında cereyan edenleri dile getirerek kuruluş dönemindeki politik hareketliliğin 90’larda da tutarlı bir siyaset halinde izlenmesi gerekliliğinin savunuculuğunu üstlendiği görülebilmektedir.

Sol düşüncesi konusunda Baykal, CHP lideri olan selefi Ecevit’e ideolojik olarak yakın iken karakteristik olarak ise ondan farklı bir eğilime sahiptir. Mizaç olarak Ecevit’ten daha hararetli bir üsluba sahip olan Baykal, “Karaoğlan Ecevit’e karşı Yağız Oğlan Baykal” (Köse, 2023) olarak öne çıkmıştır. SHP kurulduğunda Erdal İnönü ile hareket eden Baykal, aynı sol çizgiden ilerlese de onun yanında kimi zaman fazlasıyla yiğitçe duran tavırla yağız sıfatına sahip olurken kimi zaman hırçın kimi zaman ise liderlik vasfı olmayan bir adam olarak nitelendirilmiş, sorumluluktan kaçan ama espri gülebilmeyi ihmal etmeyen birisi olarak görülmüştür. (Pirim, 1992, s. 87-89) Hararetini koalisyon

süreçlerindeki iktidar mücadeleleri içerisinde ve CHP'ye yönelik muhalif sürecinden bölünen farklı sol eğilimleri arasında mevzilenen pozisyonundan devşirdiği ruh halinden alan Baykal için CHP solunu dönemine göre algılamak, CHP'nin yıllar içindeki periyodik değişimini farklı liderler çerçevesinde gözlemlemek açısından da büyük önem taşımaktadır.

Başlangıçta tek partili dönem sona erdiğinde özellikle Demokrat Parti iktidarından sonra 60'lı yıllara gelindiğinde CHP üzerinde önemli değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Demokrat Parti'nin 50'lerde CHP'nin iktidarını sona erdirmesiyle birlikte merkezîyetçi, bürokratik ve devletçi olarak Atatürkçü çizgisini sürdürerek ilerleyen CHP karar alıcıları, tek partili dönemdeki kontrol hacmini halka yönelik daha kapsayıcı bir ideoloji değişimi üzerinden 60 darbesi sonrasındaki yumuşak siyasi ortama uyarlamayı tercih etmiştir. Bu çerçeveden hareketle 1965 yılında CHP'nin muhalefet partisi olduğu süreçte Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit, İsmet İnönü'nün de dile getirdiği "*ortanın solu*" fikrini benimsemeye başlayıp partinin asli ideolojisi haline getirmiştir. Parti yelpazeleri arasında aşırı sağ, aşırı sol veya ortaya göre ayırım yapan Ecevit, İsmet İnönü'nün 1965'te CHP'yi "*ortanın solu*" olarak ifade etmesinin CHP'nin asıl demokratik sol pozisyonu olduğunu ortaya koymuştur.(Ecevit, 1966, s. 21-28) Bu tasarıya en büyük katkıyı sunanlardan birisi olan Baykal, *ortanın solunu* savunan bir rapor yayınlamak üzere, Bülent Ecevit, Turan Güneş, Besim Üstünel ve Haluk Ülman gibi dönemin sol cenahında önem arz eden kişilerle bu raporunu paylaşmış ve fikri oldukça beğenilmiştir. Aldığı takdir sayesinde CHP kadrosuna dahil edilen Baykal, 60'ların Ecevit iktidarındaki CHP'si döneminde CHP Yüksek Danışma Kurulu üyesi olarak bu partide görevini 1973 yılına kadar sürdürmüştür. (Pirim, 1999, s. 30)

Ecevit, kendi eserinde *ortanın solunu* özellikle belirli bir zümrenin değil halkın çıkarına yönelik uygulanan bir siyaset biçimi olarak açıklamıştır. Ecevit, *ortanın solunu* insancıl, sosyal adaletçi, sosyal güvenlikçi, serbest teşebbüse topluma yararı halinde oldukça destekçi, ilerici, devrimci, reformcu ve sosyal demokrasiden yana bir görüş olarak dile getirmiştir. Bu noktada sınıf çatışmasını ve Marksizm'i reddederek kendini aşırı soldan ayırmıştır. (Ecevit, 1966, s. 19-40) Ecevit'e göre özel teşebbüsü yıkabilecek devlet, demokrasiyi yıkıp diktatörlüğü getirebilirdi. Öte yandan aynı zamanda devletin halkı ezmesini sağlayacak sömürgeci diktasını dengeleyebilmek için de özel teşebbüs, toplum yararına bir ihtiyaç olarak demokratik bir figür özelliğini taşımaktaydı. Bu durum CHP için devletçilik ve liberalizm arasında Atatürk CHP'si döneminde de kısmen başlayan tartışmalarla kısaca alınmıştır. Dolayısıyla 50'li yıllarda Demokrat Parti iktidarında liberalizmin zümre elinde sağlandığı anlayışına muhalif olan CHP, kaybettiği toplumsal oy kaybını toparlamak amacıyla 60'lı yıllardan sonra eskiden kullandığı elitist bürokratik yaklaşıma esneklik payı kazandırarak Anadolu'yu kucaklayan bir görüş eksenine dönüştürme çabasına girişmiştir.

Ağırlıklı olarak dönemin sol görüşünde hâkim olan "*Anadolu'nun Solu*" (Hakan, 2001) "*Ortanın Solu*" (Ecevit, 1966) veya Deniz Baykal ile İsmail Cem'in ele aldığı "Yeni Sol" eserinde Baykal, Ecevit'in devamı niteliğinde sosyal demokrasiye vurgu yaparken değişim ve yeniliğin ise kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. (Baykal ve Cem, 1992) Söz konusu tüm yakın ideolojiler, CHP altyapısında sosyal demokratlık üzerinde belirli zeminlere oturmaktadır. Demokratik sol, bu sefer keskin bürokratik devletçi geleneği 80 darbesinin sert görüntüsü üzerine ağır ağır gevşetmekte ve fikirlerini Türkiye'nin toplumsal düzeyinde daha kapsayıcı hale getirmeye çabalamaktadır.

Deniz Baykal, kendi solunu ifade ederken CHP'nin "*Sosyalist Enternasyonel'e üye bir parti*" olduğunu dile getirmiş ve "*sosyal demokrasi*" olarak kendi görüşünü açıklamıştır. Bu açıklamaya göre "*Fransa'daki Jospe'nin sosyal demokrasisini, Almanya'daki Schröder'in, Hollanda'daki Vinkok'un ve Simitis'in temsil ettiği sosyal demokrat*" anlayışına benzer bir yaklaşıma sahip olduğunu vurgulamıştır. (Şaylıman, 2002, s. 62) Buradaki sosyal demokrat anlatısında devlet solculuğundan uzak, insanı esas alan ve mülkiyetçilik üzerinden yolsuzluk yapılmaya müsait ortamların törpülediği bir tür çağdaş sosyal demokrasi anlayışından bahsedilmektedir. İnsan ve

dayanışmanın önemine, eşitsizlik, baskı, hukuksuzluk kavramlarına karşı olan hassasiyete, kolektif sorumluluk kavramına yapılan vurguya özellikle değinen Baykal, dış politikada IMF ve Avrupa Topluluğu gibi organlara karşı belirli bir özsaygıyla hareket edilmesinin öneminden, uluslararası örgütlerin yaptırımıyla ve yönergeleriyle direkt şekillenmeyen bir dış politika çerçevesi çizilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. (Şaylıman, 2002, s. 63)

Deniz Baykal, Anadolu’nun solu ve yeni sol kavramının kullanımı konusunda evrensel sol hedeflerine Anadolu’nun çok eskiden yöneldiğine vurgu yaparak ulusal köklerden çıkan ancak modern anlamda Fransa ve Almanya’da bulunan sosyal demokrat partileri gibi bir model üzerinden benimsemiş ideoloji içerisinde olduğunu belirtmiş, fakat merkezietçi CHP açmazını gidererek bu ideallerin gerçekleşeceğini dile getirmiştir. (Baykal ve Cem, 1992, s. 42) Baykal, bu tarz bir sol düşüncenin devlet merkezli veya sınıf çatışması şeklinde inşa edilmediğini vurgulamış ve insan odaklı bir tema çizdiğine işaret etmiştir. (Şaylıman, 2002, s. 60)

Ayrıca Baykal’ın sol temasında dini bir siyaset görüşü de bulunmamakla beraber laikliğe olan vurgusu, Baykal’ın dinin siyasette olan yerine yönelik genel tavrını ve İslam tandanslı partilere yönelik prensibini belirlemiştir. Din konusu, Baykal’ın devletçi kimliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Hem meclis içerisindeki muhalif kesimlere cevap vermek için hem de kendi hukukçu ve Atatürkçü kimliğiyle Türkiye’nin kuruluş değerlerinin muhafızlığını üstlenmek, Baykal’ın kendisine politik duruşunda gezinebileceği bir alan bırakmıştır. Ona göre din ve devlet işleri ayrılmalıydı. Laik tutumla dinin özel alanda kalması gereken bir unsur olduğunu savunuyordu. Öte yandan laikliğin din karşıtlığı düşüncesi olduğunun yaygınlaşmasından ziyade dinin siyasallaşması fikrine karşıydı. (Baykal ve Cem, 1992, s. 74) Teokratik bir devlet modelini benimsemiyor ve bunun Türkiye için tehdit olabileceğini düşünüyordu. (Hakan, 2001, s. 75) Örnek olarak Fazilet Partisi’nin içinde insan hedefli başlayan bir eğilim olduğunu görünce hem mutlu olduğunu ifade ederken hem de durumu eleştiren Baykal, “*insan kavramını din üzerinden açıklarken toplumsal kimlik unsurlarının (din, makam, mevki, aşiret, kabile gibi) tamamıyla dışarıda bırakılarak din iddiasından vazgeçilmesi*” gerekliliğini dile getirmiştir. (Şaylıman, 2002, s. 62) Aynı şekilde 28 Şubat darbesi sürecinde başörtüsü davası konusunda taraftar olarak hareket eden Refah Partisi ile mutabakat yapılması gerektiğini ve başörtüsü gibi konuların hukuki zeminde bir teokratik devlet girişiminde bulunulmadan kişisel özgürlük alanında olabilecek bir girişim olduğunun izah edilmesiyle bu konunun temellendirilmesi gerekliliğini savunmuştur. (Hakan, 2001, s. 73-74) Baykal’a göre dini konular söylem haline geldikçe önü anılamaz bir hale geldiği için tehlikeli durumlara yol açabilirdi. Ona göre dinin söylemleri gerçek olarak algılandığı için “*dinde tâbiyet, iman ve inanç esasıyeti bulunmaktadır. Fakat siyasette tabiiyet iman ve inançtan ziyade sorgulama, tartışma ve kuşku prensipleri bulunmaktadır.*” Dolayısıyla gerçek sorgulandığında aslında dini esaslar sorgulanmaya başlanacaktı ve bu siyasetin tartışılmasını değil, kaosu doğuracaktı. (Hakan, 2001, s. 69)

Bu söylemine rağmen en çarpıcı olan durumlardan birinde Baykal, Bosna’da Sırlar’ın iğfal ettiği kadınların yanına “*Bosna’ya giderek başörtü takılmasına ön ayak olduğunu ve onların “Meryem Ana” gibi masum olduğunu dile getirdiğini*” ifade etmiş, (Hakan, 2001, s. 75) Boşnak Müslümanların başörtüsünü Hristiyanlık dininde kullanılan “*Meryem Ana*” ifadesiyle yorumlama paradoksuyla onlara karşı bu tepkiyi göstermesi, ideolojik bulunduğu sol görüşün çelişkilerinde bir adam olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Bu bağlamda Baykal’ın dinin siyasette kullanılabileceği fakat istismar edilemeyeceği eleştirisini yaparken hangi alanlarda bu iç görüşü uyguladığı konusu, kendi belirsizliğinde ve *Makyavelist* dış politikasında da yatmaktadır. Öte yandan Baykal’ın din kimliğinde siyaset yapmaması, Türkiye’de dini konularda yönlendirebilecek yeterli doğal etkisinin bulunmamasından kaynaklı görüntüsü ve birikiminden de olabilir. Çünkü din haricinde temellenen kendi görüşünde esasen güncellenmiş sosyal demokrasinin içinde insan kavramına olan değer vardı. İnsan kavramının içerisinde ulusal kimlikle, moderniteyi, eskiyle yeniye aynı anda koyarak hercümerç etmeye müsait bir ideolojinin oluşabileceği bir üslubu da barındıran hümanist Baykal’ın karmaşıklığı, siyasette kuşkunun ve ideolojinin aynı anda bulunduğu ortama olan

inancıyla bütünleştiğinde değer kavramını araçsallaştırmasına ön ayak olma konusunda onu çok da çekimser kılmamıştır.

Dini kimliğin yanında değinilecek insan kavramında dönemsel olarak Anadolu tarihindeki önemli figürlerden beslenen Baykal, odasında *Şeyh Edebali'nin* sözünü taşıyor, geçmişteki *Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre, Mevlâna* gibi isimlerin insan temalı düşünürler olduğunu iddia ederek savunuyordu. Bu figürlerin tıpkı Yugoslavya, Çin ve Vietnam Sosyalizmi gibi özgün kişilikler olduklarını dile getirerek (Hakan, 2001, s. 82) Türkiye'deki sosyal demokrasinin nüvelerinin Anadolu'da yattığını vurgulamasıyla ideolojik tarafını ortaya koyuyordu. Bu nedenle eski Türk figürlerini İslami bir düşünceyle yoğurmaktan ziyade Anadolu kültürünü besleyen kimseler olarak görerek bu kişileri sol ve hümanist dünyası içerisinde istinat duvarları olarak ele alıyordu.

Baykal'ın tarihi, dini ve kendi iç dünyasındaki ideolojilerinin şekillenmesinin yanı sıra dış politika bakışının belirlenmesinde dış dinamikler, iç siyasetteki gelişmeler ve koalisyon hükümetlerinin tartışma ortamları da önemli etkide bulunmuştur. Uluslararası politikada 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu oluşan çok kutuplu devlet stratejilerinin gerekliliği, Ermenistan'ın kurulmasıyla beraber oluşan Ermeni Tehciri iddialarının başlangıcı, Avrupa Birliği'nin kurulma sürecinin olduğu dönemler, Balkanlar'da gerçekleşen savaş ve soykırım süreçleri, Kıbrıs müdahalesinden sonra Amerika'nın Türkiye'ye Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşturduğu ilgi sonucu; Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu gibi siyaset alanlarında Türkiye için dış politikada yeni bölgesel manevralar ortaya çıkmıştır. (Oran, 2001, s. 205-207) Bu noktada oluşan sağ ve sol kimliklerin yeniden zenginleşmesi de Baykal'ın sosyal demokrat kimliğinde hararetli tartışmalarda bulunmasına rağmen dış politikada devlet kimliği üzerinden kendini yenilemesine neden olmuştur.

Öte yandan iç siyasette ise Uğur Mumcu, Eşref Bitlis gibi devletçi kimliği ile tanınan insanların ölmesi ve Turgut Özal'ın vefatı, CHP'nin devletçiliğinin kabarmasına ve ideolojik olarak laiklik ekseninde rejim muhafızlığını üstlenmesine neden olmuştur. (Akkır, 2015, s. 79) Bu noktada dış siyasetin etkisiyle geniş düşünürken aynı zamanda koalisyonların dini sembollerinden ve çeşitli tiyatral kavramlardan hareket eden Baykal, sağ cemahta ortaya çıkan yolsuzluk iddialarıyla birlikte oluşan hengâmede *Anadolu'nun Solu'nu* ne kadar genişletebileceğini kestirirken hem hararetli hem de ihtiyatlı hareket etmek zarureti içerisinde olmuştur.

Nitekim söz konusu dönemler, 1990'lar, koalisyon hükümetlerinin birkaç ay iktidarda kalabildiği zaman dilimlerine sirayet etmektedir. Bu çalkantılı senaryo içerisinde Erdal İnönü ve Ecevit'in desteğini hizipçilik adımlarından ötürü sol cemahta büyük oranda kaybeden Baykal'ın dış işleri bakanlığı vazifesi ise Baykal için dönemin belirsizliğinde devletçi kimliği çizgisinde, koalisyon hükümetleri arasında kendisine dengeli bir yol tayin etmek zaruretiyle ortaya çıkmıştır. 1974'te Milli Selamet Partisi ile yapılan koalisyonda Maliye Bakanı olan Baykal, bu kez 1995'te artık sağ kanat için ortaya atılan yolsuzluk iddiaları vurgularını yaparken aynı zamanda sağ karşıtı da olduğundan ve parti içi hizipçi mücadelelerinden dolayı Ecevit'ten veya İnönü'den doğrudan destek alamayacağı için kendisini yalnız bir şekilde CHP'de konumlandırmak zorunda kalmış, sol cenah arasında yalnızlaşmamak adına devletçi ve hukukçu kimliğini korumak dışında bir alanda pek fazla gezinememiştir. İdeolojik iddialarında din noktasında laiklik üzerinden din siyasetinin yapılmaması vurgusu, "*bir tarafında yolsuzluk bir tarafta tarikat*" (Pirim, 1999, s. 115) diyerek Ecevit'i eleştirirken ANAP'a dem vurması, ona tek ittifak olarak DYP Çiller'inin milletvekillerinin parti istifalarında oluşan bunalımlı durumda yağız delikanlı rolünü oynama fırsatını tanımıştır.

Başta Çiller'in ANAP ile anlaşamayıp hükümet kuramadığı için *yumruğu yediğini* ifade eden Baykal, Çiller 15 Ekim 1995'te güven oylamasını alamadığında "*Çillerin ayağı yere bassın görüşelim. Tansu Hanım ile yeniden bir araya gelebiliriz.*" diyerek bir seçim hükümeti kurma konusunda ittifak ederek ilk olumlu sinyali vermiştir. (Pirim, 1999, s. 100-101) Akabinde CHP-DYP ittifakı kurulmuş ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından hükümet onaylanmıştır. Bu

süreçte dış işleri bakanlığı ve başbakan yardımcılığı görevlerinde bulunacak Baykal artık bir seçim hükümeti görevi üstlenmiştir.

Dönem analizi yapıldığında Baykal’ın belki de dış politikada kendisini göstermesi gereken yegâne durumlardan biri olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim yeni kurulan CHP iktidarında Baykal barajı geçebilmiş, Ecevit ve İnönü desteğini kaybetmesine rağmen bir hükümette dış işleri bakanı olarak dış politikaya daha belirgin şekilde dahil olmuştur.

2. Deniz Baykal’ın Dış Politikadaki Adımları ve Yönelimleri

2.1. Baykal’ın Hizipçi Kimliğinden Devletçi Kimliğine

Hükümet görevleri bakımından incelendiğinde bir hukukçu ve siyaset adamı olarak Baykal’ın Maliye Bakanı olduğu dönem, MSP ve CHP koalisyonu döneminde ideolojik olarak İslami referanslarla beslenen bir parti ile ortanın solu olarak nitelendirilen bir partiyi ekonomik olarak bir çatı altında toplamaya çalıştığı bir sürece dayanmaktadır. Meclis konuşmalarında ve müzakere süreçlerinde hukukçu dilini bırakmayı tercih etmeyen Deniz Baykal, 1974’te Maliye Bakanı iken Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası Amerika Türkiye’ye ekonomik ambargo uyguladığında Türkiye’nin ekonomik tavizler vermeden rahatlıkla kaynak bulabileceğini ifade ederek (Turk Says Nation Can Find Arms if U.S. Drops Aid, New York Times, 24.09.1974) Türkiye’nin çok kutuplu dünya ekseninde hareket edebileceğinin sinyalini vermiştir. Burada Baykal’ın Maliye Bakanlığı döneminde Kıbrıs müdahalesi sonrası Türkiye’nin ekonomik sorunlarını giderebilme varsayımında bulunması ve dış politikada tamamen Batı ekseninde gitmek durumunda olması gerekmediğini belirtmesi, Baykal’ın Batı çizgisi dışına çıkabildiği en önemli tavırlarından birisidir. Bununla birlikte Baykal, olayın akabinde Libya’ya bir heyet aracılığıyla gitmiş ve Kıbrıs mücadelesini detaylıca anlattığında Libya’dan Kaddafi aracılığıyla büyük bir ekonomik destek aldığını ve “Kaddafi’nin yiğitlik yaptığını” ifade etmiştir. (Deniz Baykal’dan Libya Açıklaması: Hamasetle ve Husumetle Olmaz, TELE1, 2020) Maliye Bakanı olmasına rağmen iyi İngilizce bilgisi sayesinde dış politikadaki görüşmelerde de yer alabilen Baykal, aynı zamanda İslami rejime sahip devletlerle görüşmelerinde de alternatif bir politika olarak savunucu bir tablo çizebilmektedir. Bu tarz dönemsel olarak CHP’nin çok sık tercih etmediği farklı yönelimler, Baykal’ın 1974 Kıbrıs çıkarması akabinde Cenevre Görüşmeleri süreçlerinde Turan Güneş’e karşı da şekillenmiştir. 1974 CHP-MSP koalisyonunda görüşmeye katılan Milli Selamet Partisi Başkan Yardımcısı İsmail Müftüoğlu ve Dış İşleri Bakanı Turan Güneş, Cenevre Görüşmeleri’ne birlikte gitmiştir. Görüşmeler esnasında sürecin tamamlanamayacağı inancına kapılan Turan Güneş’in istifa etme düşüncesi üzerine MSP Başkan Yardımcısı Müftüoğlu, Baykal’ı arayarak Turan Güneş’i ikna etmesini söylemiştir. Baykal’ın tamamen parti düzeyinde hareket etmeyerek görüşme esnasında sinirlenen ve Amerika baskısı yüzünden istifa etmeyi düşünen Turan Güneş’i teskin edebilme yeteneği ve ikna kabiliyeti sayesinde Turan Güneş, görüşmeleri MSP ile daha pozitif yönde sürdürebilmiştir. (Müftüoğlu, 2021, s. 209) Her ne kadar 1974 Kıbrıs çıkarması sonrasında CHP ve MSP üzerinde Kıbrıs başarısını kendi grubuna mâl etme eğilimi olsa da Baykal’ın Turan Güneş’i Kıbrıs görüşmelerinde ikna edebilmesi, hükümet ittifakının yürütülmesi adına Kıbrıs görüşmelerinin MSP-CHP ortaklığı nezdinde başarılı yürütülmesinde önemli bir parça olarak sayılabilir.

Baykal’ın devletçi kimliğinin dış politikadaki görünen yüzü Kıbrıs ile ortaya çıkmıştır. Bununla beraber 1992’de CHP’nin yeniden kurulması sonrasında 1995-1996 Baykal’ın dış işleri bakanı ve başbakan yardımcılığı yaptığı CHP-DYP seçim hükümeti döneminde Baykal’ın devletçi kimliğini zaruri olarak şekillendiren dış değişkenlerin varlığı içerisinde en önemli unsurlardan birisi de keskin muhalefet biçiminde meclis içerisinde gelmiştir. 1995 yılında seçim hükümeti kurulduğu anda Deniz Baykal’a karşı olan muhalif tavırlar belirginleştiğinde Baykal’ın yine daha ılımlı davranabildiği görülmektedir. Refah Partisi Milletvekili Mukadder Başeğmez’in beyanıyla, 20 Eylül’de bozulan hükümet konusunda beyanatında “Çiller’in gözünün içine baktım, güven duymadım ve hükümeti bozдум” diye ifade eden Baykal, bir hafta sonra sizin bakışınız mı değişti yoksa Çiller’in

gözü mü değişti, nasıl oldu da bu hükümet kuruldu?” şeklinde keskin bir eleştiri yöneltilmiştir. Bununla beraber Baykal, istediği Necdet Menzir isimli emniyet görevlisinin istifası olmadan Çiller ile bir hükümetin kurulamayacağı ısrarında olmuştur. Paradoksal bir biçimde Çiller'in *beyanatında* “*terörle başa çıkmış bir bürokratin kadavrası üzerine hükümet kuramazdım*” demesine rağmen Baykal ile bir kadavra hükümeti kurması tartışmaları Baykal'ın dış işleri bakanlığı ve başbakan yardımcılığı dönemindeki koalisyon hükümetinde süregelen başlıca eleştiriler arasında olmuştur. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 265) Tüm bunlara rağmen Baykal ılımlılığını koruyarak milletvekillerine karşı son derece sağ duyulu olarak iç siyasete yanıtlarını geciktirmemiş ve geleceğe yönelik davranarak yeni hükümeti neden kendisinden başka kimsenin kurmadığı düşüncesini öne sürerek devletin istikrarına vurgu yapmıştır. Bu noktada Baykal'ın hırslı olması, devletin devamlılığı düşüncesine sahip olması ve ikna kabiliyeti haiz bir kişilik olması partinin temel politikalarından kaçış noktasında gerekli durumlarda daha esnek olunabileceği eğiliminin olduğunu göstermektedir.

Baykal, dış politikadaki fikirlerini ifade ederken Bosna Savaşı'na, Azerbaycan ve Kıbrıs olaylarına 90'lı dönemlerde özellikle hassasiyet göstermiştir. Soğuk Savaş düzenindeki Türk dış politika anlayışının değişmesini dış işleri bakanlığı döneminin öncesinde de eleştirmiş, Kıbrıs noktasında farklı bölgelere yönelmesiyle CHP hükümetinin çizgisinin değişebileceğini göstermiş ve dünyanın yeni koşullara dönüştüğünün vurgusunu yapmıştır. Türkiye olarak orta boy ülkelerin manevra alanlarının arttığından söz eden Baykal, Türkiye'nin kendi kapasitesini reel politik çizgide geliştirmesi gerektiğinin önemine vurgu yapmıştır. İç siyasetteki başarılı hizipçiliği dış politikadaki *Makyavelist* dış politika görüşüne de devletçi kimliğinde başarıyla yansıyan Baykal'ın herkese karşı güler yüz göstererek iyi sözler söylemenin ve sık ziyaretler yapmanın başarılı bir dış politika olmadığı düşüncesiyle birleşmiştir. Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde Türkiye'nin kendisine ait bir politika çıkmasıyla karşılık vermesi ve doğrudan Batı tarafından şekillenen bir politika olmaması gerekliliğinden söz etmiştir. Ayrıca Baykal, büyük ülkelerle anlaşma izlenimi vermenin Türkiye'nin temel dış politika hedefi addedildiğinde ciddi bir adım atılmayarak Türkiye'nin köşeye sıkışacağını ve müttefiklerle çıkar ittifakı kurulması gerekliliğini dile getirmiştir. Temel dayanak noktasında ise Mustafa Kemal Atatürk'ün dönemsel kararları ve Türkiye'nin yenilenmesi çizgisinde, Atatürk dönemini referans alarak daha net dönüşümlere ihtiyacın olduğunu vurgulamıştır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1993, s. 485)

Söz konusu açıklamaları bakımından reel politığe fazlasıyla önem veren Baykal'ın dışişleri bakanı olduğu dönemde ise dış politikada önemli gelişmeler yaşanmıştır. 30 Ekim 1995'ten 6 Mart 1996'ya kadar aşağı yukarı dört ay süren bu dönemde Baykal, AB ile uyumun Türkiye'nin kendi diplomatik ve hukuki diliyle geliştirmesi halinde gerçekleşebileceğini savunmuştur. Ayrıca devletçi kimliğinde iç siyasete karşı hizipçi tavrından daha uzak ve krizlerde hukukçu kimliğiyle aktif rol oynayan bir figür haline gelmiştir. Dış politikaya yönelik süreçleri Baykal'ın hukukçu ve devletçi kimliğinde gözlemlemek, Baykal'ın iç siyasetteki görünümünden farklı bir pozisyonu algılamak noktasında müspet iç görüler sağlamaktadır. Çünkü dış işleri bakanlığı görevi onu iç siyasetteki popüler görüntüsünden uzaklaştırarak kendisine dış politikadaki istikrarlı duruşunu tayin eden daha devletçi bir pozisyon kazandırmıştır. Bu sayede Baykal, iç siyasetteki popüler hizipçiliği ve CHP arasında yalnızlaşmasını devletçi kimliğiyle törpülemeye çalışarak daha ağırbaşlı bir kişiliğe bürünmüştür. Nitekim bu dönem itibarıyla artık yanında doğrudan güçlü bir Erdal İnönü veya Bülent Ecevit yoktur. Dolayısıyla bir sonraki seçimlerde CHP'yi tek taraflı iktidara taşıma hırından kaynaklı olarak bu ihtiyatlı halinin zaruri olarak sürdüğü söylenebilir.

2.2. Deniz Baykal'ın Dış İşleri Bakanlığı'nda Türk Dış Politikası (1995-1996)

Baykal'ın dış işleri bakanlığına geldiği 30 Ekim 1995 tarihinde TBMM Meclis Genel Kurulu'nda konuşulan konuların başında Gümrük Birliği meselesi gelmektedir. Esasen 31 Ekim 1995 tarihiyle birlikte yeni bakanlar kurulu kararı alındığında hem başbakan yardımcısı hem de dış işleri bakanı olarak zapta geçirilen Baykal, Tansu Çiller hükümetinin programına yönelik olarak

hareket etmek durumunda olmuştur. Tansu Çiller’in başbakan olduğu DYP ve CHP koalisyon seçim hükümetinin programında dış politika öncelikleri; *gümrük birliğini sağlamak ve Avrupa Birliği ile bütünleşmek için patent, faydalı model, marka, coğrafi işaretler, fikir ve sanat eserleri, sinema, video ve müzik eserleri üretimi gerçekleştirilmesi, ÖTV’nin yasalaştırılması ve Avrupa Birliği ile yakınlaşmak* üzerinden belirlenmiştir. Kıbrıs sorunu çerçevesinde *iki bölge federal bir yapının varlığının çözüm olduğu ve Türkiye’nin küreselleşme etkisine yönelik çağı yakalayabilmesi için gelişmiş dünya ülkeleri kistasına göre ekonomik istikrarı sağlamanın temel hedef olduğu* dile getirilmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 430-433.) Bunun yanında Azerbaycan petrolünün Rusya’dan geçecek boru hattıyla Gürcistan üzerinden Karadeniz’e getirilme projesinden ve Bakü Ceyhan boru hattından söz edilmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 436) Bir önceki dönemde Gümrük Birliği kararlarının alınması gündeminden hareketle Gümrük Birliği’nin istikrarlı bir süreç haline getirilmesi öncelikli dış politikanın birincil konusu olarak belirlenmiştir.

Öte yandan Gümrük Birliği, daha açılış konuşması esnasında TBMM içinde muhalefet partileri tarafından Tansu Çiller’in doğrudan direktifleri ve yönlendirmeleri olarak görülmüş, sömürgeciliğin bir unsuru, Avrupa’nın bir dayatması ya da Rekabet Kurumu’nun kurulması gerekliliği gibi çeşitli yeterli kanuni düzenlemeler yapılmadan ortaya atılmaya çalışılan bir adım olarak sunulduğu için yanlış veya ertelenmesi gereken bir konu olarak değerlendirilmiştir. Bunun yerine Turgut Özal döneminin getirdiği dışa açık ekonomik modelin uygulanabilmesi için Avrupa standartlarında dış ticaret adımlarının atılma düşüncesi Gümrük Birliği tartışmalarını hararetlendirmiş, Japonya ve Çin modelindeki kalkınmacı adımlara göre harmanlanmış bir ekonomiyle dış politikada ekonomik yönelimlerde bulunulması gerekliliği savunulmuştur. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 394)

Ayrıca bu dönemde özellikle Orta Asya’daki Türk devletleri ile (Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan) konsolosluk ve büyükelçilik aracılığıyla ortak yatırım faaliyetleriyle ilgili kanun tasarıları ve Balkan devletleriyle ilgili dostluk iş birliği anlaşmaları görüşülmüştür. Bosna Hersek, Moldova, Hırvatistan, Litvanya’nın kanun tasarıları gündemde tutulmuştur. Çin ve Estonya ile yapılan kültürel iş birliği anlaşması, Polonya, Letonya ve Macaristan ile ilgili dostluk ve iş birliği anlaşmalarının kanunlaştırılma süreçleri masaya yatırılmıştır. Bulgaristan, Mısır, Malezya, Cezayir ve Arnavutluk ile karşılıklı vergilendirme süreçleriyle ilgili anlaşmaların kanunlaştırılması gündeme getirilmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 21-30) Yine de tüm bu devletler ile olan ilişkilere yönelik kanunlaştırılma süreçlerinde bir seçim hükümeti stresiyle öncelikli dış politik konulara daha fazla ağırlık verildiği görülmektedir. Ayrıca çeşitli bakanların farklı ülkelerle ilgilendiği dönemde Baykal, aktif dış işleri bakanı iken çok kısa bir dönem olmasına rağmen ağırlıklı olarak Balkanlar ve Avrupa Devletleri yöneliminde öne çıkmakla beraber Orta Doğu’daki gelişmelere ve büyük güçlere göre dengeleme yapılacağı bir dönem içerisinde dış politikada hareket etmek durumunda dış işleri bakanlığı görevi üstlenmiştir.

Koalisyon süreçlerindeki hararet sebebiyle Başbakan Çiller’in okuduğu öncelikli olarak tayin edilen dış politikalara yönelen Baykal, başbakan yardımcısı olarak mecliste kendini ifade etmek zarureti içerisinde ilk adım olarak dış politikada Balkanlar’a yöneldiğini belirtmiştir. Baykal, Balkanlar üzerinde Arnavutluk’un başkenti Tiran’dan Makedonya’ya, oradan Sofya, Edirne ve İstanbul’a uzanacak bir otoyol projesinden bahsetmiştir. Kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel BM Genel Kurulu’na giderek Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan ve Türkiye Cumhuriyeti devlet başkanları olarak yaptığı bir görüşmede bu yol için ortak mutabakat imzaladığını dile getirmiştir. Karadeniz Otoyolu girişiminden de söz edilmiş ancak Çiller’in bu projeyi istememesi hasebiyle Baykal, diğer meclis üyelerine bu girişimin sadece öneminden bahsetmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 290) Bu durum aslında kurulan hükümet içerisinde Çiller ve Baykal’ın tam bir uzlaşma içinde olmadığını göstermektedir. Nitekim dönem içerisinde CHP-DYP koalisyonuna

rağmen Çiller'in "bölge çevrelerinin"³ %10 barajını yükseltme tekliflerinin olduğuna yönelik iddiaların gündeme gelmesi DYP'nin seçim hükümeti döneminde dahi farklı koalisyonlar arayışına gittiği tartışmalarına yol açmıştır. (DYP Üçlü Oynuyor, Cumhuriyet, 21.10.1995)

Baykal dış işleri bakanı olduğu sürecin zorluğunda hükümetin dış politika kararlarını açıklarken Türk dış politikasının dönemselsel ilgi alanlarını şu şekilde açıklamıştır: *Türk dış politikasının karakteristiği iç politika çekişmelerine feda edilmeyecek bir dış politika anlayışı, barışçıl ve Türkiye'nin yüksek çıkarlarından taviz vermeyen kararlı bir politika çerçevesi* üzerinden belirlenmiştir. Baykal, Gümrük Birliği'nin Batı ile bütünleşme sürecinin en önemli halkalarından biri olduğunu ifade etmekte, Türk ekonomisinin Avrupa Birliği ile bütünleşmesi için gerekli uyum ve yasa süreçlerinin önemine atıf yapmaktadır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 292) 1993 yılında Gümrük Birliği'ne Avrupa'nın direktiflerine maruz kalınacağı gerekçesiyle doğrudan yakın durmayan Baykal'ın iki yıl sonra söz konusu hükümette daha savunucu olduğu ve bu politikayı destekler nitelikte davrandığı görülmektedir.

Gümrük Birliği'ne yönelik savunmacı niteliğine rağmen Baykal, Türkiye'nin ilkesel olarak demokrasi çizgisinde iyi bir yol kat ettiğini ve askeri müdahalelere rağmen Batı'ya nazaran daha demokratik bir devlet inşası içerisinde olduğunu önceleme gereği hissetmiştir. Türklüğün demokrasisine olan övgüsü Avrupa İnsan Hakları Komisyonu şikayetlerinde en az şikâyetin Türkiye'ye olduğunu dile getirmesiyle belirmiş, diğer Avrupa rakamları 1000 şikâyeti geçerken Türkiye'ye 154 adet yapılan başvurudan ancak aleyhte 3 ihlal kararı verildiğini ifade etmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 293) Bu noktadaki okumasıyla Baykal, dış politikada demokrasi dersi veren bir Türkiye modelinin varlığından söz ederek Avrupa ile ilişkilerde kimliksel bir yakınlık ve kimi zamanda Türkiye üzerinden belirleyici üstünlük kurmaktadır. Akabinde Avrupa ile ilişkileri ilerletmeyi hedefleyen Baykal, bakanlık döneminde Avrupa Parlamentosu'nda Sosyalist Grup Başkanı Pauline Green ve Yeşiller Grubu Başkanı Claudia Roth gibi isimlerle görüşerek Yeşiller Grubu'nun olumlu dönüşünün kazanılmasını sağlamıştır. (Yeni Yüzyıl, 1995) Buna karşılık 15 yıl sonra Claudia Roth, 2010 yılında Baykal'ın Avrupa perspektifi yönünde yeterli çaba harcamadığını ve azınlıklara karşı zaman zaman sert söylemlerde bulunduğunu dile getirecektir. (Milliyet, 2010) Baykal, Avrupa Birliği'ne giriş ve Gümrük Birliği söylemlerinden destek almak için gittiği çeşitli ülkelerde sosyal demokrasi üzerinden taraftar bulmaya çalışırken görevinin bitiminden birkaç ay sonra verdiği bir demeçte AB'nin sorumluluklarını yerine getirmediğini, Türkiye'nin de gerekli kararlılıkla mücadele etmediğini vurgulamış ve gerekli "uluslararası diplomatik eylem" hukuki haklılık çerçevesinde de gösterilmediği için AB'nin tavrını olağan karşılayan bir Türkiye yüzünden bu durumun Türkiye'nin aleyhine sonuçlandığını dile getirmiştir. (Milliyet, 1996)

Avrupa Birliği'nin dışında Baykal'a göre dış politikada komşu ülkelerle ve bölge ülkeleriyle dostluk ilişkilerinin güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Yakın coğrafyada yaşanan çatışmalardan dolayı bölgesel barış ve istikrarın zarureti içerisinde özellikle Orta Doğu zemininde Körfez Savaşı'ndan sonra Irak devletinin hâkimiyetinin bulunmadığını dile getiren Baykal, Türkiye'nin sınır güvenliğinin önemine işaret ederken, Türkiye'nin bölgeye müdahalesini kaçınılmaz olarak görmektedir. Baykal, Irak egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı çerçevesinde BM kararlarıyla bu egemenliğin yeniden tesis edilmesini beklemekte olduğunu dile getirmiştir. Irak'taki Türkmenlere yönelik Türkçe konuşan insanların varlığından da söz eden Baykal, sadece bölgeyi Kürt bölgesi gibi görmediği için bölgesel terörizmin engellenmesini zaruri olarak görmektedir. Bununla birlikte Kuzey Irak'ta Türkiye'nin Kızılay üzerinden yaptığı insancıl faaliyetlere değinerek bu faaliyetlerin önemini vurgularken aynı zamanda kurumların amaç dışı faaliyetlerine de müsamahakâr olunmaması gerektiğini vurgulamıştır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s.295) Baykal'ın bu çerçevede dış politika vizyonunda temelde hukukçu, Türk kimliğine önem veren ilkesel ve insan haklarına dayanan bir görüşte olduğu görülmektedir.

³ **Bölge Çevreler:** O dönemlerde seçim çevrelerindeki tanımlanan alanları anlatmak için kullanılmaktadır.

Aynı zamanda Orta Doğu'nun en krizli vakalarından olan İsrail ve Filistin çatışmasında 1993 Oslo görüşmeleriyle Filistin uzlaşısına destek veren İsrail Başbakanı İzak Rabin'in 5 Kasım 1995 tarihinde öldürülmesiyle birlikte, Tansu Çiller'in İsrail'e cenaze ziyaretinde bulunması (Cumhuriyet, 1995) ve bölgesel dengeler içinde Orta Doğu'nun yeniden karışacağına sinyalinin verilmesi, Baykal'ın Orta Doğu temelindeki politikalarda daha temkinli ve ekonomik çıkarları koruma içgüdüsüyle ilerlemeye çalıştığını göstermektedir. Bu açıdan Baykal, dış politika planına da ayak uydurarak Körfez Savaşı dolayısıyla kapalı petrol boru hatlarının Türkiye'ye ekonomik olarak zarar verdiği için yeniden açılması gerekliliğinden söz etmiş, Irak'a yönelik asker çıkarmak üzere oluşturulan Çekiç Güç ve Huzur harekâtı konularının ise güvenlik çerçevesinde yeniden ele alınması gerekliliğini vurgulamıştır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, 294) Bu bağlamda özellikle Orta Doğu'dan Akdeniz güvenliğine yönelik önemli bir girişim başlatılmıştır. Baykal'ın çevre politikaları ile ilgili de katıldığı bir görüşme olarak 1992 yılında Rio'da yapılan BM Çevre ve Kalkınma Zirvesi kararlarının genişletilmiş haliyle oluşturulan *Barselona Sözleşmesi*⁴, 1995 yılında Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesi'nin korunması üzerine yapılmış, deniz ve kıyı alanlarıyla beraber sürdürülebilir kalkınma hedefi, halk katılımı ve çevresel etki değerlendirmesi gibi unsurların getirilmesini sağlayan bir sözleşme olmuştur.

Dışişleri bakanlıkları düzeyinde Baykal'ın dış işleri bakanlığı sıfatıyla katıldığı Avrupa Komisyonu'nun düzenlediği bu bildiriye⁵, Almanya, Avusturya, Cezayir, Kıbrıs, Danimarka, Mısır, İspanya, Malta, Lüksemburg, Fas, Hollanda, Suriye, Tunus, Portekiz, Lübnan, Ürdün, İtalya, İrlanda, Fransa, Yunanistan, Finlandiya, Belçika, Avusturya, Birleşik Krallık, İsveç, Filistin ve Türkiye katılmıştır. (European Commission, 1995) Bu sözleşme bir Avrupa-Akdeniz girişimi olarak temelde atık, kirlilik, çevre gibi sorunlara sürdürülebilir bir çözüm üretme arayışında bulunan bir metin olarak algılansa da öte yandan İsrail Başbakanı İzak Rabin'in öldürülmesiyle birlikte Orta Doğu'da oluşan kaosu süreçte Akdeniz güvenliğini tesis etmek amaçlı barış ve diyalogların sürdürülmesi için Avrupa-Akdeniz ortaklığı oluşturmayı hedeflemiştir. Sözleşme içerisinde uluslararası hukuk kurallarına ve BM'ye riayet etme, terörizmin önlenmesi, din ve vicdan özgürlüğü, ayrımcılık yapmama gibi normlara uyum vurgusu yapılmıştır. Bununla beraber sosyal, kültürel, bölgesel ve çeşitli ekonomik alanlarda kültürlerin birbirlerini karşılıklı olarak anlayış noktasında destekleyerek ilerleme programlarının yapılması, su, tarım, yatırım, taşıma, enerji, telekomünikasyon, bilgi teknolojisi, bölgesel planlama, medya, sağlık, göç, turizm ve çevre gibi alanlarda ortak ilerleyişlerin önemi dile getirilmiştir.

Avrupa ve Orta Doğu politikalarının yanında Amerika ve Rusya ile ilişkiler noktasında da Baykal'ın dış işleri bakanlığı döneminde dış politikada önemli düşünceleri ve adımları olmuştur. Baykal, büyük güçlerle dış politika okumasında bir taraftan ABD ile ilişkilerde ABD'nin Türkiye'yi dünyanın gelişmekte olan on büyük pazarı arasında saydığını ve dolayısıyla ekonomik ilişkilerin ABD ile geliştirilmesi gerekliliğini ifade etmiştir. Bu çerçevede Baykal, AB'ye giriş bileti almaya hazırlanan hükümetin diğer taraftan Rusya ile ilişkiler noktasında ticari temas ve yatırımlar üzerinde bir politika akışının da seyredeceğini belirtmiştir. Buna rağmen Rusya'da terör örgütü uzantılarının varlığı halinde Türkiye'nin protesto süreçlerindeki istikrarlılığın devam edeceği de belirtilmiştir. İkili ilişkilerde dikkatli olan Türkiye ve Rusya arasında Soğuk Savaş dönemlerinde bile birbirinin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygılı politika izlendiği için Baykal, bu sürekliliğin korunmasının gerekliliğinden söz etmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 298) İstikrarlı dış politika düşüncesine rağmen Baykal'ın döneminde süreç içerisinde Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden noktalarda AKKA antlaşmasına göre Kafkasya'da silahlarını azaltması gerekirken silah indirimine gitmeyen Rusya'ya karşı Türkiye'nin ılımlı davranması için Clinton'dan gelen mektup üzerinden gerçekleşen yönelim,

⁴ **Barselona Sözleşmesi:** (Detaylı bilgi için bkz: <https://www.mfa.gov.tr/barselona-sozlesmesi.tr.mfa>)

⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, “Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Deniz Baykal'ın İspanya'nın Barcelona şehrinde yapılacak Avrupa-Akdeniz İş Birliği (Euro-Med) Konferansı'na bir heyetle birlikte katılması”, Yer: 831-781-9, Kurum: 30-18-1-2, Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 24.11.1995.

Türkiye'yi bir çıkmazın eşiğine itmiştir. Kısmen yeni bir Johnson Mektubu olarak da yorumlanabileceği için Clinton'ın bu mektupta Türkiye'nin Rusya'nın dediklerini yapmasına yönelik bir nota verdiği iddia edilmiş, son dakika pazarlığında Rusya Savunma Bakanı Graçov ülkenin yükümlülüklerini yerine getirmeye hazır olmadığı yönünde açıklama yapması üzerine Baykal, bu noktada Rusya'ya karşı esnek politika izleyerek konuyu yumuşak bir dille çözmeyi tercih etmiştir. (Cumhuriyet, 1995) Bu çerçeveden bakıldığında dönem içerisinde dış politikada Baykal'ın ABD ile ilişkileri geliştirirken ihtiyatlı olarak Rusya ile ilişkilerin de istikrarlı hale getirilme çabası içerisinde olduğu görülmektedir.

Pusulanın yönü büyük güçlerden Balkanlar'a çevrildiğinde dış politikada esas vurgu Bosna Hersek, Hırvatistan ve Yunanistan'a dönük politikalarla cereyan etmiştir. Baykal, Bosna Hersek içerisinde ölen 200 bin kişiden kaynaklı olarak uluslararası toplumun müdahalesine yanıt mahiyetinde Türkiye'nin de barış için mücadele edeceğini belirtmiş, Bosna Hersek ve Hırvatistan konusundaki dostluk ve iş birliğine yardımcı olunacağına değinmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 297) Bu kapsamda Baykal, Bosna barışının sağlanması için 12-14 Aralık 1995 tarihlerinde düzenlenen *Paris Barış Konferansı'na*⁶ hükümet adına katılmıştır. Bosna imarı için Türkiye'nin oynadığı role vurgu yaparken bu noktada İslam Konferans Örgütü'nün de Batılı kuruluşların da aynı anda kullanılarak gayret sarf edilmesinin altını çizmiş ve Bosna Barışı noktasında İslam İşbirliği Teşkilatı, Türkiye tarafından temsil edilerek Barış Uygulama Konseyi(PIC) içerisinde yönlendirme kurulu olarak çözüm odaklı hareket edilmiştir. (Office of the High Representative, (E.T: 2024) Baykal ayrıca TİKA'nın Bosna Hersek'te bir ofis açarak kalkınma faaliyetlerine başlayacağını dile getirmiştir. BM Barış Gücü bünyesinde NATO komutası üzerinden Türkiye'nin Bosna'da varlık göstereceğini belirtmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 297) Bu açıdan Bosna'daki soykırıma yönelik Türk kalkınması, İslami örgütlerin kullanımı ve Türk askeri yardımının barışçıl faaliyetlerde bölgede temasta olacağı sinyali verilmektedir. Bu çerçevede Baykal'ın dış politikada Balkanlar'a yönelik olarak; yumuşak güç unsurlarının kullanımı, insani müdahalenin desteklenmesi, uluslararası örgütlerden yararlanma ve Türk kimliğinin devlet kimliği ile ön plana çıkarılması çizgisinde hareket ettiği görülmektedir.

Balkanlar'ın etrafında dolaşırken Yunanistan'a gelindiğinde Baykal'a göre burada da ciddi sorunlar bulunmaktadır. Ona göre “*Yunan milleti hiçbir zaman kimliksel olarak düşman görülmemiş ve iç politika malzemesi haline gelmemiştir. Yunanistan ve Türkiye aynı coğrafyayı paylaşan, ortak özellikleri ve ortak çıkarları olan iki ülke olmasına rağmen soydaşların problemleri Türk hükümetlerinin diyaloglarıyla çözülmesi gerekirken Yunanistan bu noktada daha gergin hareket etmektedir. Türk jetlerinin Ege denizindeki tatbikatta silahsız uçuş yapmaları, Yunan vatandaşlarına tek taraflı vize muafiyeti tanınması bir Türk iyi niyet göstergesi olarak sunulurken Yunanistan bu jestlere karşılık vermek yerine Batı Avrupa ile olan ilişkilere sekte vurmak amacıyla Balkanlar ve Ortadoğu'da Türkiye'nin diplomatik çabalarını engellemeye çalışmaktadır. Dahası, Yunanistan Ege adalarını ve Güney Kıbrıs'ı silahlandırmaya da destek olmakta ve Batı Trakya'da yaşayan 130 bin Türk soydaşın haklarını ihlal etmektedir. Batı Trakyalı bir Türk iseniz Türk olduğunuzu söyleyemezsiniz. Söylerseniz Türkiye'den kitap ve gazete getiremezsiniz.*” şeklinde ifaden Baykal, Kıbrıs meselesinde de Türk-Yunan dostluğunun sağlanması gerekliliğini vurgulayarak baskı yerine uzlaşmayı öne sürmüştür. Anavatan olarak Kıbrıslı Türkleri Türkiye'nin yalnız bırakmaması gerektiğine ortak bir dış politika ittifakı noktasında iktidarıyla ve muhalefetiyle milli davalarda Türk ulusunun *yumruk* gibi olması gerekliliğini dile getirdiğinde muhalefetten de tepki gelmeden konuşmasını bitirebilmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 298-299) Bu çerçevede Baykal'ın milli davalarda tüm partileri temsili hareket edebilme kapasitesi daha önce Kıbrıs müdahalesi çerçevesindeki tavrı sayesinde oluşturduğu adımdan da beslenmektedir. Dolayısıyla Türk kimliğine

⁶ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, “*Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Deniz Baykal'ın Paris Barış Konferansı'na beraberindeki heyetle birlikte Hükümetimizi temsilen katılması*”, Yer: 834-791-8, Kurum: 30-18-1-2, Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 20.12.1995.

yaptığı özel vurgu ile özdeşleştirilen Baykal’ın dış politikada CHP kimliğini muhalefet ile daha barışık hale getirme noktasında Kıbrıs üzerinden sonraki adımlar için daha ortak bir milli söylem geliştirebildiği söylenebilir.

Kafkas tarafına gelindiğinde Azerbaycan Ermenistan sorununa da değinen Baykal’ın ifadesine göre Azerbaycan’ın topraklarının %20’si işgal altındadır. Baykal’a göre, “1 milyondan fazla Azeri kardeşimiz çadırlarda güç koşullarda göçmen yaşamı sürmektedir. Ermenistan, sınırdan çekilmeli ve Minsk Grubuyla samimi bir ilişkiye girmelidir. Karabağ çözümünde Ermenistan’ın çekilmesi gerekmektedir. Ermenistan için Batı’ya açılan pencere Türkiye’dir. Türkiye bir hava koridoru açarak Ermenistan’a iyi bir jestte bulundu. Ermenistan bu iyi niyeti suiistimal etmemelidir.” (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 301) Günümüzde Karabağ’ın Azerbaycan müdahalesi sonucu alınmasıyla Dağlık Karabağ krizi donmuş çatışmaya dönmüştür. Dönem içerisinde Ermenistan’ın koridorların açılması sayesinde Türkiye ile yeniden dış politikada sağlıklı ilişkiler kurabilme noktasına yaklaşabileceğinin sinyali veren Baykal’ın düşüncesiyle günümüz Ermeni ilişkilerin düzeltilebilmesi adına da önemli bir çerçeve sunulabilir.

Devlet ve bölge politikalarının ötesinde Türklerin ulus aşırı mevcudiyeti açısından Türk diaspora sorununa da değinen Baykal’a göre 30 yılı aşkın süredir Avrupa, Ortadoğu, Avustralya gibi bölgelerde çalışan Türk vatandaşları Türkiye’nin kalkınmasında büyük roller oynamıştır. Buldukları ülkelere yatırımları sayesinde Türk dış ekonomik ilişkilerin canlandığını ifade eden Baykal, vatandaşların yaşam olanakları için hukuki ve yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini savunmuştur. (TBMM Tutanak Dergisi, 1995, s. 302)

Kardak Krizi Konusunda Baykal

Baykal’ın döneminde ortaya çıkan en büyük bölgesel kriz ise Kardak Krizi’dir. Yakın arkadaşı Erol Çevikçe bir röportajda 1995’teki seçimde Kardak Krizi’nde Baykal’ın ustaca performans sergilediğini ifade etmiştir. (Aşık, 2009, s. 90) Baykal bu konuda çıkan krize yönelik hukuki zemindeki savlarını Yunan büyükelçisine karşı dile getirmiş ve meclis içerisinde Kardak Krizi’ne karşı yönelimi beş ayrı çerçeve açısından izah etmiştir:

1. 25 Aralık 1995 günü gerçekleşen bu olay Türk ve Yunan kurtarma ekipleri arasında bir anlaşmazlıktan doğmuş ve Figen Akat isimli Türk bandıralı bir tekne Kardak kayalıklarına oturmuştur. Bu bir egemenlik ihtilafı olarak değerlendirilmiştir.

2. Baykal, Kardak’ın “Kayalık” olma statüsünü vurgulamıştır. 1923 Lozan Antlaşması ve 1947 Paris Antlaşması Baykal’ın söyleminde Ege egemenliği sınırlarının çözüldüğü referans metinlerdir. Bu antlaşmaların dışında 1932 yılında da İtalya ile denenen anlaşma girişimleri olmuş ve sonuçsuz kalmıştır. Baykal, bu tip girişimlerle Yunanistan’ın üstünlük elde etmeye çalıştığını, ancak birçok devlet temsilcisi tarafından bağlayıcı olmayan uygulamalar olduğunu ifade etmiştir.

3. Konuyla ilgili Yunanistan’ın adaya sahip olduğuna dair bir uluslararası belgenin bulunmadığı gibi Ege’deki kayalık, adacık ve adaların egemenlik durumunu belirleyen bağlayıcı ve uluslararası geçerliliği olan belgelerin olmadığını belirtmiştir.

4. Kardak Kayalıkları, Türk balıkçılarının balık avladıkları ve turistlerin ziyaret ettikleri önemli bir yerdir. İlk bayrağı Yunanistan dikmeye çalışmıştır. Bundan sonra Türkiye bayrağı dikmeye çalışmış ve karşılıklı notalar verilmiştir. Burada kayalık üzerinden Yunanistan’ın Ege statüsünü değiştirme girişimlerinde bulunarak Türkiye’nin alanını daraltma çabasında olduğu ifade edilmiştir.

5. Krizden hemen bir gün sonra 29 Ocak 1996 tarihinde Yunanistan büyükelçisi ile görüşen Deniz Baykal, kayalığın Türk egemenliğine ait olduğuna dair hukuki tezleri açıklamıştır. Yunan büyükelçisi Kardak üzerinde asker bulunmadığını ifade ederken Baykal’ın bunu kabul etmeye hazır olduğu ancak Türk istihbaratına göre asker var olduğunu ifade etmesi iki temsilci arasında bir

tartışma oluşturmuştur. Bununla birlikte Baykal, bölgede egemenlik unsurlarının kaldırılması, karşılıklı konuşma ve müzakere süreçlerinin başlatılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1996, s. 74-78)

Kardak krizinde ABD müdahalesi Türk-Yunan çatışmasının bitirilmesi yönünde olmuştur. Dönemin ABD Başkanı Clinton, Türkiye'nin egemenlik iddialarını her ne kadar tanımadıysa da hukuk danışmanlarının belgeleri yorumlaması, Yunan egemenliğini sorgulanır hale getirmiştir. Bununla beraber ABD, eşit perspektifte durmasına rağmen bölgedeki tehditler nedeniyle Türkiye'yi silahlandırmaya devam etmiştir. (Coufoudakis, 1996, s. 12) Dolayısıyla kriz iki tarafın sakinleştirilmesiyle durdurulmuştur. Öte yandan Yunanistan'ın Kardak'a müdahale etme motivasyonu, meclis içerisinde Papandreu'nun on yıllık iktidarından sonra gelen yeni hükümetin bölgede etkinliğini artırma çabası olarak yorumlanmıştır. Ayrıca dönemde Yunan hükümeti Dışişleri Bakanı Pangalos'un Türk düşmanı olduğunun nitelendirilmesi ve Türkiye'deki seçim hükümetinin varlığı içerisinde oluşan iktidar boşluğunun Yunanistan'ın Kardak'a müdahale edebilmesi için fırsat doğurduğu düşüncesi TBMM'de tartışılmıştır. Dolayısıyla TBMM'deki bazı kanaatlere göre Yunanistan, dış bunalımları kullanmaya çalışmıştır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1996, s.80) Seçim hükümetinin varlığına rağmen krizin sorunsuz çözülmesi ise bu boşluk politikasının işe yaramadığını göstermiştir. Burada nispeten Baykal'ın da ihtiyatlı duruşunun bir önemi olduğu söylenebilir. Kardak krizi, Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı olarak bölgede bayraklarını indirmesiyle sona ermiştir. Böyle bir problemin çok kısa dönemli bir seçim hükümetinde yaşanmasına rağmen pozitif bir şekilde çözüme kavuşturulabilmesi, Baykal'ın Çiller hükümeti döneminde kayda değer bir başarısı olarak okunmuştur. (<https://en.chp.org.tr/chp-tarihi>, (E.T: 2024)

Sonuç

Açıkçası Baykal'ın bir lider olarak dış politikasını doğrudan değiştirdiğini söylemek sağlıklı bir ifade olmayacaktır. Çünkü özellikle Türkiye'de 1990'larda koalisyon dönemlerindeki muhalif partilerin oluşturduğu zorunlu birliktelikler, devlet dış politikasının belirlenmesinde hükümet etkinliğini daha belirleyici kılmıştır. 1995'lere kadar *Makyavelist* yaklaşımı, şüpheciliği, hukukçu kimliği, demokratik sol düşüncesi ve bireysel yaşantısındaki liberal tavrı, parti içerisindeki iktidar mücadeleleriyle birleşerek siyasi serüveninde CHP'nin başkanı olduğu döneme kadar Baykal'ın iç politika mücadelesini şekillendirmiştir. Baykal'ın dış politika karar alıcı mekanizmasını koalisyon tarafında CHP lideri karar alıcısı olarak etkileyebilme konumuna erişmesi, başbakan yardımcılığı ve dış işleri bakanlığı görevlerine ulaştığında devletçi kimliğiyle bütünleşerek onun çok yönlü bir perspektiften politika yapmasını gerektirmiştir. Bir seçim hükümeti dış politikası, iç politikada hükümet ittifakları arası tartışmalar, kendi bloğu arasında hayatta kalma mücadelesi ve CHP'yi yeniden iktidara taşıma hırısı içerisinde muhalefetin şiddetli karşıtlığı ve uluslararası sistemden gelen sistemik baskılar, Baykal'ın karar alıcılığı noktasında Türkiye'nin dış politika nezdindeki genel tutumunda karşılık bulmasına oldukça baskı yapmış ve CHP'nin politik duruşunun dış politika nezdinde de değişimine yol açmıştır. CHP'nin içerisindeki sertliğin ve elitizmin orta sınıf bir aileden gelen Baykal üzerinden yumuşatılması, Kıbrıs müdahalesindeki muhalefet birlikteliğinin ve hükümet tavrının Batı alternatifi ihtiyacı, CHP nezdinde de bir yumuşama yaşatarak dış politikada bir çizgi bırakmıştır. Bu çizginin zaman içerisinde yeni oluşacak hükümetlere de yarayacağı söylenebilir. Ayrıca bölgede bir seçim hükümeti olmasına rağmen Türkiye'nin bölgesel sorunlarının aktif bir şekilde devam etmesi dengeli bir dış politikayı zaruri hale getirmiştir. AB ile Gümrük Birliği'ne giriş süreci devam ederken Balkanlar'da BM ile hareket ederek insani müdahale ve uluslararası örgütlerle aktif olarak bölge sorunlarına eğilim olduğu gözlemlenmektedir. Aynı zamanda dönemin başbakanı Tansu Çiller ile Baykal arasında var olan iç siyasi krizlerin dış politikaya yansımaması ve yüksek çıkarlar ilkesi gereği Kardak Krizi'nin başarıyla yönetilmesi, nispeten başarılı bir dış politika gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Dağlık Karabağ krizinde Ermenistan'a açılan hava koridoruyla Ermeniler ile sorunları düzeltme girişimi Türkiye'ye mevcut perspektifte Ermenistan ile ilişkilerde de çıkış kapısı sunmaktadır. Özellikle milli davalarda hükümetin tamamıyla ortak dış

politika uygulaması noktasındaki hassasiyetine vurgu yapan Baykal, realist dış politikaya ayak uydurabilen bir portre çizme eğiliminde olmuştur. İsrail-Filistin krizi çerçevesinde İsrail liderin ölümünde İzak Rabin’in cenaze ziyaretine Çiller’in katılmasına rağmen Filistinli lider Yaser Arafat’ın da destek verdiği bir bildiriye bulunan Baykal, bu çerçevede İsrail Filistin meselesinde de denge üzerine kurulu siyasetle hareket etmiştir. Bununla beraber Baykal’ın sınır problemlerinde toprak bütünlüğü esasına göre barışçıl yaklaşım ve çok kutuplu dünya eksenine göre davranma zarureti içerisinde terör bölgesindeki Türkmenler üzerinden Türk kimliğini ön plana çıkardığı siyasi eğilimlerinin olduğu görülmektedir. Tek partili dönemdeki CHP’nin istikrarlı çizgisi, Baykal döneminde Atatürkçü tavrı üzerinden oldukça korunuyor olsa dahi, İslami örgütlerle olan iş birliği, Amerika ile ilişkiler geliştirilirken, Rusya ile istikrarlı dengenin korunma çabası ve alternatifler üretmek çok yönlü dış politika anlayışına geçiş evresinin gözlemlenmesi bu kısa süredeki kararlarla birlikte oldukça netleşmiştir.

Her ne kadar Deniz Baykal, kendi döneminde öncesinde ve sonrasında hizipçilikle ve iç siyasette konuşmaktan başka bir şey yapmadığına yönelik eleştirilerle yüzleşse de devletlerin hayatta kalma mücadelesinin insanın doğası olduğu düşüncesinden hareketle Thukydides, Hobbes, Machiavelli ve Morgenthau çizgisinde güç ilişkilerinde aynı pozisyona düşmüş bir lider örneği olarak iç politikadaki mücadelesini dış politikadaki tavrı ile Türkiye’nin mevcut sorunlarına ışık tutan bir noktada olmuştur. Bu çerçevede ortaya çıkan yeni gelişmelerde iktidarda kalma mücadelesi dışında bir seçeneği olmayan ve devletin yönetiminde oldukça etkili olmuş bir partinin başkanı olma konumundaki Baykal’ın Türkiye’nin yeni dış politika reflekslerine hazırlanması ve Türkiye’nin mevcut dış politika sorunlarına bir fener yakarak yeniden tazelenmesi açısından hızlandırıcı bir etki yaptığını söylemek mümkündür. Ayrıca Baykal’ın paradoksal kişiliği nedeniyle liderliği sürekli sorgulanmakta ve vizyonu noktasında belirsizlikler yaşanmaktadır. Lider ve dış politika ilişkisinde bir liderin dış politika karar süreçlerini etkilemesi için uzun vadeli bir vizyonu olması önemli olabilir. Çünkü lider vizyonu tıpkı dış politika gibi süreklilik teşkil eder. Burada Baykal’ın öngörüsü yüksek bir kişi olduğu söylenebilir. Bu argümanımızı desteklemek amacıyla 2016 yılında Baykal’ın bir konuşması örnek olarak gösterilebilir. Baykal konuşmasında, Halep’in Sünni-İslam şehri olmasına rağmen Rusya’nın ya da Beşşar Esed’in Şii Alevi güçlerinin himayesinde olmasının doğru politika olup olmadığının ciddi şekilde sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu durumun sonucunda bir katliam olacağı ve bölgede tarihi kimliğin değişeceğinin sinyalini veren Baykal, bölgenin Türkiye için sorun yaratacağını ifade etmiştir. (Deniz Baykal: Halep, Sünni İslam kentidir, Milat Gazetesi, 28.10.2024) Bugün Beşşar Esed rejimi sona ermiştir. Rusya, hava sahası hariç bölgeden yavaş yavaş çekilmekte ve kriz Türkiye ile Suriye’yi sürekli gündemde tutmaktadır. Dolayısıyla liderliği ne kadar sorgulanırsa sorgulansın Deniz Baykal’ın hukukçu kimliği, deneyimi ve esnek görüşlere duyarlılığıyla şekillenen dış politikadaki eklektik yapısı onun öngörülü bir siyasetçi olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Deniz Baykal’ın Kıbrıs deneyimi, kriz yönetim becerisi, Makyavelist hırsı, esnek ve uzlaşmacı tavrı, akademik ve eleştirel kimliği, dış politikada Türk kimliği için belirleyici bir duruş sergilemesi, eğilimlerinin CHP dış politika çizgisini etkileyecek şekilde farklı bir karşılık bulmasına olanak vermiştir.

Tıpkı Tansu Çiller’in 2023 yılında söylediği gibi;

“Başbakanı olduğum, kendisinin Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak yer aldığı 52. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinde birlikte görev yaptık. Özellikle Gümrük Birliği’nin uygulanmaya başlaması sürecinde Avrupa Birliği ile ilişkiler ve Avrupa Birliği’nin insan hakları ve özgürlükler alanındaki normlarının Türkiye’de uygulanması konularında uyum içerisinde bir çalışma yürüttük. Kendisi bir vatanseverdi. CHP’nin davasını tanımlamış, inanmış ve o ilkelere bağlı kalmıştır. Siyasetteki mücadele dolu yaşamı bundan sonraki nesillere ilham kaynağı olacaktır. Milletimizin başı sağ olsun.”(Anadolu Ajansı, 2023)

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:

1. Yazar/First author %50,
2. Yazar/Second author %50.

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Kaynakça

- Anadolu Ajansı. (2023). “Eski başbakanlardan Tansu Çiller, Deniz Baykal için taziye mesajı yayımladı: Mücadele dolu yaşamı ilham olacaktır”. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/eski-basbakanlardan-tansu-ciller-deniz-baykal-icin-taziye-mesaji-yayimladi-mucadele-dolu-yasami-ilham-olacaktir/2815585>
- Akkır, R. (2015). Baykal dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nin Din politikasının parametreleri. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 76-87.
- Aşık, R. (2009). *CHP genel başkanı olarak Deniz Baykal 1938-2002* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Ayata, A. G. (2010). *CHP: Örgüt ve ideoloji*. Gündoğan Yayınları.
- Aydın, S. & Taşkın, Y. (2014). *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. İletişim Yayınları.
- Baykal, D. & Cem, İ. (1992). *Yeni sol*. Cem Yayınevi.
- BBC, Köse, T. (2023). Deniz Baykal: Türkiye'de Sosyal Demokrat Siyasetin Tarihinde İz Bırakan Lider. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41650051>
- CHP History. “Merging of SHP-CHP”. (2024). <https://en.chp.org.tr/chp-tarihi>
- Coufoudakis, V. (1996). Greek- Turkish relations in the post- Cold War Era: Implications of the American response. *Research Development Center-Intercollege*, 12.
- Cumhuriyet Gazetesi. “İzak Rabin Öldürüldü”. 5 Kasım 1995.
- Cumhuriyet Gazetesi. “Ankara’da Kriz”. 19 Kasım 1995.
- Cumhuriyet Gazetesi. “DYP Üçlü Oynuyor”. 21 Kasım 1995.
- Ecevit B. (1966). *Ortanın solu*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- European Commission. *Barcelona Declaration*. Adopted at the Euro-Mediterranean Conference, 27.11.1995.
- Güleç, C. (2018). Dış politika analizinde karar verme süreci ve karar verme modelleri. *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), <https://doi.org/10.31454/usb.419840>
- Hakan, A. (2001). *İskele sancak Deniz Baykal CHP ve Anadolu solu*. Birey Yayıncılık.
- Köker, L. (1990). *Modernizm, Kemalizm, demokrasi*. İletişim Yayınları.
- Milat. “Deniz Baykal: Halep, Sünni İslam kentidir”, <https://www.milatgazetesi.com/haber/deniz-baykal-halep-sunni-islam-kentidir-2413/>, 28.10.2024.
- Milliyet. “Baykal: Avrupa İle İlişkilerde 96 Kayıp Yıl”, 19 Ekim 1995.
- Milliyet, Baykal'a Eleştiri Kılıçdaroğlu'na Övgü, 22.09.2010, (E.T: 2024) <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/baykal-a-elistiri-kilicdaroglu-na-ovgu-1292030>.
- Morin, J. F. & Paquin, J. (2018). *Foreign policy analysis*. Palgrave Macmillan, Springer Nature, 8.
- Müftüoğlu, İ. (2021). *Bilinmeyen Yönleriyle Kıbrıs Barış Harekatı ve perde arkası*. Enes Basın Yayın ve Matbaacılık Ltd. Şti.
- New York Times Archives. "Turk Says Nation Can Find Arms if U.S. Drops Aid", 24 Eylül 1974.
- Office of the High Representative(OHR). Peace Implementation Council. (E.T: 2024) <https://www.ohr.int/international-community-in-bih/peace-implementation-council/>,

- Oran, B. (2022). *Türk dış politikası Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar Cilt II:1980-2001*. İletişim Yayınları.
- Özbudun, E. (1974). *Siyasal Partiler*. Sevinç Matbaası, 108.
- Pirim, O. (1999). *Günahıyla Sevabıyla Deniz Baykal*. Boyut Matbaacılık, 34.
- Singer, J. D. (1961). The level of analysis problem in international relations. *World Politics*, 14(1), 77-92.
- Süreya, C. (1992). *99 Yüz - İzdüşümler söz senaryosu*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şaylıman, F. (2002). *Deniz Baykal*. Art Yayınları.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 19, C:37, 121. Birleşim, Yasama Yılı: 2, 3.7.1993.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 19, C:95, 18. Birleşim, Yasama Yılı: 5, 30.10.1995.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 19, C:95, 19. Birleşim, Yasama Yılı: 5, 31.10.1995.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 19, C:96, 22. Birleşim, Yasama Yılı: 5, 3.11.1995.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 20, C:1, 6. Birleşim, Yasama Yılı: 1, 30.1.1996.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, “*Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Deniz Baykal'ın Paris Barış Konferansı'na beraberindeki heyetle birlikte Hükümetimizi temsilen katılması*”, Yer: 834-791-8, Kurum: 30-18-1-2, Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 20.12.1995.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, “*Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Deniz Baykal'ın Paris Barış Konferansı'na beraberindeki heyetle birlikte Hükümetimizi temsilen katılması*”, Yer: 834-791-8, Kurum: 30-18-1-2, Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 20.12.1995.
- TELE1. (2020). Deniz Baykal'dan Libya Açıklaması: Hamasetle ve Husumetle Olmaz, <https://abcgazetesi.com/deniz-baykaldan-libya-aciklamasi-hamasetle-ve-husumetle-olmaz-71150>
- Waltz, K.N. (1959). *Man the State and War A Theoretical Analysis*. Columbia University Press.
- Wendt, A. (1999). *The social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Yeni Yüzyıl Gazetesi. “Brüksel’de Baykal Rüzgarı”. 19 Ekim 1995.